שלום-עליכם

האולר

לא תגנוב —
(מעשרת הדיברות)

שמעו ילדים ואספר לכם מעשה באולר; מעשה שאינו בדוי, אלא אמיתי, שיארע בי עצמי. שום דבר שבעולם לא השתוקקתי לו כל־כך, כמו לאולר, אולר משלי, שיהיה מונח בכיסי, ומתי שארצה אוציא אותו, ומה שארצה יחתוך הוא לי ושחבֵרי ידעו להם! בימי ילדותי, כשרק התחלתי ללכת ל'חדר', אל ר' יוסל דרדקי, היה לי כבר אולר, כלומר, כמעט, משהו בדומה לאולר. מעשה־ידי שלי. תלשתי נוצת־אוח ממברשת־נוצות. קיצצתי אותה מצידה האחד, והחלקתי מצידה השני, ותיארתי לי כאילו זה אולר וזה חותך...

— איזו מין נוצה זאת, לכל הרוחות? מה אתה נסחב לך עם נוצות? — שואל אותי אבא, יהודי חולה, שפניו צהובות וצמוקות, ונתקף שיעול. — הֵא לך בכלל נוצות, מְשחקים — קחֶה־הֶה־הֶה־הֶה!

— מה אכפת לך שהילד משחק לו? — עונה לו אמה, אישה נמוכת־קומה, שמטפחת משי לראשה, — ובלבד שאדם יאכל את עצמו, על ראש שונאי!

כעבור זמן, כשהתחלתי ללמוד "חומש עם חיבור",[1] היה לי כבר כמעט אולר אמיתי, וגם הוא מלאכת־ידי: שלפתי פס־פלדה מן ה"קרנולינה" של אמא, ותקעתי אותו באמנות רבה בידית־עץ. את פס הפלדה השחזתי כהוגן על גבי קֶדֵרה, ופצעתי אגב כך, כמובן, את כל אצבעותי.

— ראי־נא, ראי, איך שפצע את עצמו עד זוב דם, ה"קדיש" שלך! — צועק אבא, ותופס באצבעותי עד חירוק־העצמות, — בחורצ'יק יפה, הֶה־הֶה־הֶה!

— אוי, רעם על ראשי! — אומרת אמא, ומוציאה מידי את האולר,

1) "חומש עם חיבור" — חומש וחשבון.

ומשליכה אותו לתוך התנור, מתעלמת מן הבכי שלי, — עכשיו יהיה לזה סוף, אוי ואבוי לי!

אבל קיבלתי במהרה אולר אחר, אולר ממשי, אמיתי. ידית־עץ עגלגלה, כרסתנית, דומה לחבית, עם להב גבנוני, שנפתח ונסגר. אתם רוצים לדעת איך קיבלתי? צירפתי לי סכום־כסף מדמי־ארוחת־הבוקר שלי, וקניתי מידי שלמה, בעד שבע אגורות במזומן, ושלוש נשארתי חייב לו.

אוי, אהבתי אותו, את האולר שלי! אוי, אהבתי אותו! כשהייתי שב הבייתה מן החדר הרוג, רעב, מת־לישון, מוכה כהוגן (רק התחלתי, אתם מבינים, ללמוד גמרא, אצל "מוטי מלאך־המוות", מלמד הגמרא: "שור שנגח את הפרה" — ומאחר ששור אחד נגח פרה, מגיעות לי מכות...) — דבר ראשון הייתי מוציא את האולר מתחת לארון השחור (שם היה מונח כל היום, מפני שב'חדר' אסור היה לי להחזיקו, ובבית — בוודאי שאיש לא היה רשאי לדעת על קיומו); תחילה הייתי מחליק ומלטף אותו, חותך בו חתיכת־נייר, מקצץ קנה־קש לחצאין, ורק אחר כך חותך את מנת־הלחם שלי, לחתיכות קטנטנות, נועץ בהן את חוד־הלהב, ומכניסן לפה.

מאוחר יותר, לפני השינה, הייתי מנקה אותו, מבריק ומצחצח, לוקח את אבן־המשחזות, שמצאתי על ה'בוידעם'[2] שלנו, יורק עליה, ונפנה חרש לעבודה — להשחיז את האולר, להשחיז, להשחיז...

אבא, חבוש יאַרמְלְקֶה,[3] רכון על ספר, לומד ומשתעל, משתעל ולומד.

אמא במטבח, טורחת באפיית החלה. אני לא מרפה מן האולר, משחיז ומשחיז...

פתאום, מתעורר אבא, כמתוך שינה:

2) בוידעם (יידיש) — עליית־גג.
3) יארמלקה (יידיש) — כיפה.
4) שייגעץ (יידיש) — גוי צעיר ומחוצף (מן "שקץ").

דאָס מעסערל

(אַ מעשה פֿאַר יידישע קינדער)

לא תגנוב
זאָלסט ניט גנבֿענען!
(פֿון די עשרת הדברות)

[א]

הערט יידישע קינדער, איך וועל אײַך דערציילן אַ מעשה מיט אַ מעסערל: נישט קיין אויסגעטראַכטע מעשה, נאָר אַן אמתע, וואָס האָט זיך געטראָפֿן מיט מיר טאַקע אַליין. צו קיין זאַך אויף דער וועלט האָב איך אַזוי קיין חשק געהאַט, ווי צו אַ מעסערל; קיין זאַך אויף דער וועלט האָב איך אַזוי ניט געגאַרט צו האָבן, ווי צו האָבן אַ מעסערל, אַן אייגן מעסערל. דאָס מעסערל זאָל זיך ליגן אין קעשענע, און ווען איך וויל, זאָל איך דאָס מיר אַרויסנעמען, און וואָס איך וויל, זאָל דאָס מיר שנײַדן און לאָזן מײַנע חבֿרים וויסן! איך האָב נאָר וואָס אָנגעהויבן גיין אין חדר, צו יאָסל דרדקי, האָב איך שוין געהאַט אַ מעסערל, דאָס הייסט, כמעט, כמו ווי אַ מעסערל. איך האָב דאָס מיר טאַקע אַליין געמאַכט. איך האָב אויסגעריסן אַ גענדזענע פֿעדער פֿון אַ פֿלעדערוויש, פֿון איין זײַט אָפּגעהאַקט, פֿון דער אַנדערער זײַט אויסגעגלעט און האָב מיר פֿאָרגעשטעלט, עלעהיי ס'איז אַ מעסערל און סע שנײַדט...

— וואָס איז דאָס פֿאַר אַ פֿעדער, וועלכע שוואַרצע יאָר? וואָס איז דאָס פֿאַר אַרומטראָגן זיך מיט פֿעדערן? — פֿרעגט מיך דער טאַטע, אַ קראַנקער ייִד מיט אַ געל אויסגעטריקנט פּנים, און פֿאַרהוסט זיך — נאַ דיר גאָר פֿעדערן, שפּילעכלעך קכע־הע־הע־הע!

— וואָס אַרט דיך, אַז דאָס קינד שפּילט זיך? — ענטפֿערט אים די מאַמע, אַ נידעריטשקע ייִדענע מיט אַ זײַדן טיכל אויפֿן קאָפּ. — אַבי אויסעסן זיך דאָס האַרץ, מײַנע שונאים!

שפּעטער, אַז איך האָב שוין געהאַלטן בײַ "חומש מיט חיבור", האָב איך שוין געהאַט כמעט אַן אמתדיק מעסערל, אויך מײַן אייגענע מלאכה: איך האָב דערטאַפּט אַ שטיקל שטאָל פֿון דער מאַמעס "קרינעלינע" און האָב דאָס אײַנגעזעצט זייער קונציק אין אַ שטיקל האָלץ. דאָס שטיקל שטאָל האָב איך רעכט אָנגעשאַרפֿט אין אַ טאָפּ און האָב זיך דערבײַ, געוויינטלעך, צעשניטן אַלע פֿינגער.

— זע נאָר, זע, ווי ער האָט זיך דאָס אַ ביסל צעבלוטיקט, דער קדיש דײַנער! שרײַט דער טאַטע און נעמט מיך אָן בײַ די פֿינגער אַזוי, אַז די ביינדעלעך קנאַקן — אַ שיינער בחור — קכע־הע־הע־הע!

— אוי, אַ דונער איז מיר! — זאָגט די מאַמע און נעמט צו בײַ מיר דאָס מעסערל און

וואַרפֿט דאָס אַרײַן אין אויוון אַרײַן, קוקט נישט אויף מײַן געוויין. — אצינד וועט דאָס האָבן אַן עק, וויי איז מיר ניט!

איך האָב אָבער גיך באַקומען אַן אַנדער מעסערל, טאַקע אויף דער רעכטער אמת אַ מעסערל: אַ הילצערן קלעצל, אַ קײַלעכיקס, אַ בײַכיקס, פּאַכאָזשע אויף אַ פֿעסל, מיט אַ האָרבאַטע קלינגל, וועלכעס האָט זיך אי געעפֿנט, אי פֿאַרמאַכט. איר ווילט וויסן, ווי אַרום האָב איך דאָס באַקומען? איך האָב מיר צונויפֿגעשלאָגן אַ קאַפּיטאַל פֿון די אָנבײַסנס, און האָב אָפּגעקויפֿט בײַ שלמהלען פֿאַר זיבן גראָשן מזומן, און דרײַ בין איך אים געבליבן שולדיק.

אוי, האָב איך דאָס ליב געהאַט! אוי, האָב איך דאָס ליב געהאַט! געקומען אַהיים פֿונעם חדר אַ דערהרגעטער, אַ הונגעריקער, אַ שלעפֿעריקער, אַן אויסגעפּאַטשטער (איך האָב, פֿאַרשטייט איר, נאָר וואָס אָנגעהויבן צו לערנען גמרא בײַ מאָטי מלאך־המוות" דעם גמרא־מלמד: "שור שנגח את הפרה" — אַן אָקס וואָס האָט געשטויסן אַ בהמה, און ווי באַלד אַן אָקס שטויסט אַ בהמה, קומט מיר פּעטש...), איז דאָס ערשטע געווען אַרויסנעמען דאָס מעסערל פֿון אונטער דער שוואַרצער שאַפֿע (דאָרט איז דאָס געלעגן אַ גאַנצן טאָג, מחמת אין חדר האָב איך דאָס ניט געטאָרט האַלטן. און אין דער היים האָט אוודאי קיינער נישט געטאָרט וויסן, אַז איך האָב אַ מעסערל). נאָך דעם האָב איך דאָס גענומען אויסגלעטן, איבערשנײַדן אַ שטיקל פּאַפּיר, איבערהאַקן אַ שטרוי אויף דער האַלב, און ערשט נאָך דעם צעשנײַדן מײַן חלק ברויט אויף קלייניטשקע, קלייניטשקע שטיקעלעך, אָנשטעכן אויפֿן שפּיץ פֿונעם קלינגל און ערשט נאָך דעם לייגן אין מויל אַרײַן.

שפּעטער, פֿאַרן שלאָף, האָב איך דאָס אויסגערייניקט, אויסגעשײַערט, אויסגעפּוצט, גענומען דאָס שאַרפֿשטיינדל וואָס איך האָב געפֿונען בײַ אונדז אויפֿן בוידעם, אָנגעשפּיגן און גענומען זיך שטילערהייט צו דער אַרבעט — שאַרפֿן דאָס מעסערל, שאַרפֿן, שאַרפֿן...

דער טאַטע, מיט אַ יאַרמלקע אויפֿן קאָפּ, זיצט איבער אַ ספֿר, לערנט און הוסט, הוסט און לערנט.

די מאַמע איז אין קיך, פּאָרעט זיך בײַ דער חלה. איך הער נישט אויף דאָס מעסערל צו שאַרפֿן, שאַרפֿן...

פּלוצעם כאַפּט זיך אויף דער טאַטע, ווי פֿונעם שלאָף:

החוג לספרות עברית
שיעורי של דוד גוטנס

— מי מציי׳ץ שם? מי זה שעושה רעש? מה אתה עושה, ׳שייגעץ׳ שכמוך?

הוא ניגש אלי, רוכן אל אבן־המשחזת שלי, תופס אותי באוזן, ונתקף שיעול:

— אָ־אָ־אָ? אולרים?! הֶה־הֶה־הֶה! אומר אבא, ולוקח ממני את האולר עם אבן־המשחזת, — בחור מגודל שכזה, יזיק לו אם יקח ספר ביד, קֶחֶה־קֶחֶה־הֶה!

אני מתחיל לבכות בקול; אבא משפר לי את מצב־הרוח בכמה סטירות־

לחי, אמא באה במרוצה מן המטבח, עם שרוולים מופשלים, ועם ׳גוואלד׳[5]:

— שא, שא, מה קרה שם? למה אתה מכה אותו? ישמרך אל! מה נטפלת לילד? ארי ואברי לי!...

— אולרים... — צועק אבא ונתקף שיעול, — ילד, תינוק!... בחור מגודל שכזה!... קֶחֶה־הֶה־הֶה־הֶה!... יזיק לו לקחת ספר ביד? בחורצ׳יק בן־שמונה!... אני אתן לך אולרים, ברנש ריק שכמוך!... לפתע פתאום אולרים בכלל, קֶחֶה־הֶה־הֶה־הֶה!...

׳גוואלד׳! מה הוא נטפל לאולר שלי? במה הוא חטא כל־כך בעיניו?... מה הוא כועס כל־כך?...

אני זוכר את אבא, כמעט תמיד חולה, תמיד חיוור, צהוב, ותמיד כועס, תמיד רוגז על כל העולם. בגלל השטות הכי קטנה, נדלק הוא ורוצה לקרוע אותי כדג. מזל שאמא מגינה עלי, מצילה אותי מידיו.

ואת האולר שלי השליכו, השליכו רחוק כל־כך, ששמונה ימים רצופים חיפשתי וחיפשתי ולא מצאתי אותו בשום מקום! בכיתי כהוגן על האולר הגבנוני שלי, האולר הטוב, ומה רע ומר היה לי ב׳חדר׳, כשנזכרתי, שאחזור הביתה בלחיים נפוחות, באוזניים מרוטות ואדומות מידי ״מוטי מלאך־המוות״, על כי שור נגח פרה, — ולא יהיה לי אל מי לפנות. בודד לנפשי נותרתי, בלי האולר הגבנוני, בודד כיתום, ושום איש לא ראה את דמעותי, ששפכתי חרש במיטתי, בלילה, בשובי מן ה׳חדר׳. חרש היזלתי את הדמעות, ניגבתי את העיניים, ונרדמתי. ולמחרת בבוקר, שוב אל ה׳חדר׳, שוב ״שור נגח פרה״ — שוב מכותיו של ״מוטי מלאך־המוות״, שוב כעסו של אבא, שיעולו וקללותיו. אין רגע חופשי, אין קורט שמחה, אין בת־צחוק, אין מי שיעניק לי בת־צחוק אחת ויחידה. בודד, בודד לנפשי בעולם כולו...

ב

מאז אותם ימים, עברה שנה, ואולי שנה וחצי. כבר כמעט שכחתי את האולר הגבנוני. אבל, כנראה, נגזר עלי מן השמים שכל שנות־ילדותי אחייסר בעבור אולרים. נולד לו אולר חדש לאסוני, חדש בתכלית, אולר יקר, מלאכת־מחשבת, שכה אחיה, משהו יוצא מן הכלל, עם שני להבים, להבי־פלדה נוצצים, חדים כתער, עם ידית־עצם לבנה, עם תושבת פליז, עם ברגרגי־פליז אדומים, אני אומר לכם, משהו יקר־המציאות, אולר ״זאביאַלוב״[6] אמיתי.

5) גוואלד (יידיש) — מלח־זעקה, מעין ״אבוי!״.
6) זאביאַלוב — בית־חרושת נודע לאולרים.

מניין בא אלי אולר כזה, שלא צמח בגני? הרי זה סיפור שלם, סיפור עצוב אבל יפה; שמעו, בבקשה מכם, בשכל.

איזה פרצוף היה בעיני ל״גָלוּחַ״, ל׳דייטש׳ היהודי, שעשה אכסנייה אצלנו, הקבלן ׳הֶר׳ הֶרץ הֶרצנהֶרץ, שדיבר יידיש מצחיקה, התהלך לו בלי כובע, בלי זקן, בלי פיאות, ו־במחילה מכבודכם, בקפוטה מקוצצת למעלה ממחציתה? נו, אני שואל אתכם, איך יכולתי להתאפק ולא להתפקע מצחוק, כשהגוי היהודי הזה, או היהודי הגוי הזה, דיבר אלי דווקא יידיש, אבל איזו יידיש משונה, מצלצלת כמו גרמנית?

— נו, בחור׳כָן החביב שלי, מה שמה של פרשת־השבוע?

— חִי־חִי־חִי! — פרצתי בצחוק, והסתרתי את פני בידי.

— אמור, אמור, צעיר׳כָן נחמד, מה השם של פרשת־השבוע?

— חִי־חִי־חִי בָּ־לָ־ק!... מכריז אני בצחוק, ובורח לי.

— ווער פּישטשעט דאָרטן? ווער אַרבעט דאָס? וואָס טוסטו, דו שהיי־היי־געץ איינער? ער גייט צו צו מיר און בייגט זיך אָן איבער מײַן שאַרפֿשטיינדל און כאַפּט מיך פֿאַרן אויער און פֿאַרהוסט זיך.

— אָ־אָ־אָ? מעסערלעך!? הע־הע־הע! — זאָגט דער טאַטע און נעמט צו בײַ מיר דאָס מעסערל מיטן שאַרפֿשטיינדל — אַזאַ יונגאַטש, קראַנק נעמען אַ ספֿר אין האַנט, קכע־הע־הע!

איך הייב אָן צו וויינען אויף אַ קול; דער טאַטע פֿאַרבעסערט מיר מיט עטלעכע פּעטש, און די מאַמע לויפֿט אַרײַן פֿון קיך מיט פֿאַרקאַטשעטע אַרבל, מיט אַ גוואַלד:

— שאַ, שאַ, וואָס איז דאָרט אַזעלכס? פֿאַר וואָס שלאָגסטו אים? גאָט איז מיט דיר! וואָס האָסטו צום קינד? ווי איז מיר ניט!...

— מעסערלעך?... — שרײַט דער טאַטע און פֿאַרהוסט זיך. — אַ ברעקעלע קינד!... אַזאַ יונגאַטש!... קכע־הע־הע!... קראַנק נעמען אַ ספֿר אין האַנט? אַ בחורל פֿון אַכט יאָר!... איך וועל דיר געבן מעסערלעך, דו פּוסטער בחור איינער!... אין מיטן דרינען גאָר מעסערלעך, קכע־הע־הע!...

גוואַלד, וואָס האָט ער געהאַט צו מײַן מעסערל? וואָס האָט דאָס בײַ אים אַזוי פֿאַרזינדיקט?... פֿאַר וואָס איז ער אַזוי אין כּעס?...

איך געדענק מײַן טאַטן כמעט שטענדיק קראַנק, שטענדיק בלאַס, געל, און תּמיד אין כּעס, תּמיד ברוגז אויף דער גאַנצער וועלט. פֿאַר אַ מינדסט נאַרישקייט ווערט ער אָנגעצונדן און וויל מיך נאָר דורס זײַן. אַ גליק, וואָס די מאַמע פֿאַרהיט מיך. זי לייזט מיך אויס פֿון זײַנע הענט.

און דאָס מעסערל מײַנס האָט מען פֿאַרוואָרפֿן, פֿאַרוואָרפֿן אַזוי ווײַט, אַז איך האָב דאָס אַכט טאָג כּסדר געזוכט און האָב דאָס נישט געקאָנט געפֿינען אין ערגעץ! איך האָב ערנסט באַוויינט דאָס האָרבאַטע מעסערל, דאָס גוטע מעסערל, און ווי ביטער און פֿינצטער מיר איז געווען אין חדר, אַז איך האָב זיך דערמאָנט, אַז איך וועל קומען אַהיים מיט געשוואָלענע באַקן, מיט רויטע אונטערגעריסענע אויערן פֿון ״מאָטי מלאך־המוותעס״ הענט, דערפֿאַר וואָס אַן אָקס האָט געשטויסן אַ בהמה.

— צו וועמען וועל איך זיך קערן און ווענדן? עלנט בין איך געבליבן אָן דעם האָרבאַטן מעסערל, עלנט ווי אַ יתום, און קיינער, קיינער האָט ניט געזען מײַנע טרערן, וועלכע איך האָב שטילערהייט פֿאַרגאָסן בײַ זיך, אויף מײַן בעטל, בײַ נאַכט קומענדיק פֿונעם חדר. שטיל האָב איך מיך אויסגעוויינט, אויסגעווישט די אויגן, אַנטשלאָפֿן געוואָרן און אויף מאָרגן פֿרי ווידער אין חדר אַרײַן, ווידער ״שור שנגח את הפרה״ — אַן אָקס וואָס האָט געשטויסן אַ בהמה, ווידער ״מאָטי מלאך־המוותעס״ קלעפּ, ווידער דעם טאַטנס כּעס, דעם טאַטנס הוסט, דעם טאַטנס קללות.

— ניטאָ קיין פֿרײַע מינוט, קיין פֿריילעכע מינע, קיין שמייכעלע, קיין איינציק שמייכעלע פֿון קיינעם, פֿון קיינעם — איינער אַליין, עלנט, עלנט אויף דער גאַנצער וועלט!...

(ב)

פֿון יענער צײַט אָן איז איבערגעגאַנגען אַ יאָר, און אפֿשר אָנדערהאַלבן. איך האָב שוין כמעט אָנגעהויבן צו פֿאַרגעסן דאָס האָרבאַטע מעסערל. עס ווײַזט אויס, אַז מיר איז אָבער אָנגעצייכנט געוואָרן מן־השמים, אַז מײַנע אַלע קינדערשע יאָרן זאָל איך אָפּקומען פֿאַר מעסערלעך. איז געבוירן געוואָרן אַ נײַ מעסערל אויף מײַן אומגליק. גאָר אַ שפּאָגל נײַ מעסערל, אַן אַנטיקל, אַ חריפֿות, כלעבן, אַ וואָזשנע מעסערל, מיט צוויי קלינגלעך, טײַערע שטאָלענע קלינגלעך, שאַרפֿע ווי חלפֿים, מיט אַ ווײַס

ביינערן קלעצל, מיט אַ מעשענעם ״קאַסטן״, מיט רויטע מעשענע שטיפֿטיקלעך — איך זאָג אײַך, אַן אַנטיקל, אַן אמתדיקס, אַ ״זאַוויאַלאָווס״!...[*]

ווי קומט צו מיר דאָס דאָזיקע טײַערע מעסערל, וואָס איז גאָר ניט אויף מײַן מיסט געוואַקסן געוואָרן? דאָס איז אַ גאַנצע מעשׂה, אַ טרויעריקע, נאָר אַ שיינע מעשׂה. הערט, איך בעט אײַך, מיט קאָפּ.

וואָס פֿאַר אַ פּנים האָט בײַ מיר געהאַט דער ״גלוח״, דער ייִדישער דײַטש, וואָס איז געשטאַנען בײַ אונדז סטאַנציע, דער פּאַדריאַטשיק הער הערץ הערצנהערץ, אַז גערעדט האָט ער אויף ייִדיש, געגאַנגען איז ער אָן אַ היטל, אָן אַ באָרד, אָן פּאות און, איך בעט איבער אײַער כּבֿוד, ביז העכער האַלב אונטערגעשניטן די קאַפּאָטע? איך פֿרעג אײַך, ווי אַזוי האָב איך זיך געקאָנט אײַנהאַלטן און ניט פּלאַצן פֿאַר געלעכטער, ווען דער דאָזיקער ייִדישער גוי, אָדער דער גויישער ייִד האָט צו מיר גערעדט דווקא אויף ייִדיש, נאָר עפּעס אַ מאָדנע ייִדיש, מיט אַ סך פּתחן.

— נו, ליבסטער קנאַבע, וואָס פֿיר סדרה גייט דיזע וואָכע?

— כי־כי־כי! — האָב איך מיך צעלאַכט און באַהאַלטן דאָס פּנים אין האַנט.

— זאַגע־זאַגע, מײַן ליבעס קינדכען, וואַס פֿיר סדרה גייט דיזע וואָכע?

— כי־כי־כי! ב־ל־ק!... — האָב איך אויסגעשאָסן מיט אַ געלעכטער און בין אַנטלאָפֿן געוואָרן.

אך כל זה היה בהחלה, בשעה שעוד לא הכרתי אותו כלל; אבל אחר־כך, כשהכרתי כבר היטב את ה׳דייטש׳ הזה, הֶר הֶרץ הֶרצנהֶרץ (הוא התאכסן בביתנו שנה תמימה), התחלתי לאהוב אותו כל־כך, שלא היה אכפת לי כבר שאיננו מתפלל, ואוכל בלי נטיל־ידיים. תחילה לא הבנתי כיצד הוא חי, איך משאירו אלוהים בעולם? איך הוא לא נחנק בשעת־האכילה? איך לא נושרות השערות מראשו המגולה? שמעתי מהרבי "מוטי מלאך־המוות", שאמר במו־פיו, כי ה׳דייטש׳ הזה הוא גלגול בכלל, כלומר: יהודי שנתגלגל ב׳דייטש׳, ועשוי הוא אחר־כך להתגלגל בזאב, בפרה, בסוס, או בברווז בכלל... בברוח?

חה־חה־חה! סיפור יפה! — כך חשבתי לי, וחשתי רחמנות על ה׳דייטש׳. דבר אחד לא יכולתי להבין, למה אבא, יהודי כשר וירא־שמים, פינה לו תמיד מקום בראש השולחן, וכן כל שאר היהודים שהיו נוהגים לסור לביתנו, חלקו לו כבוד רב:

— שלום עליכם, ר׳ הֶרץ הֶרצנהֶרץ, ברוך הבא, ר׳ הֶרץ הֶרצנהֶרץ, שב־נא, ר׳ הֶרץ הֶרצנהֶרץ! אפילו שאלתי פעם את אבא, דחה הוא אותי מעל פניו והשיב:

— הסתלק, אין זה עסק שלך! מה אתה מתלבט פה בין הרגלים לכל הרוחות? יזיק לך אם תיקח ספר ביד, הֶה־הֶה־הֶה־הֶה?

שוב ספר? ריבונו־של־עולם!... גם אני רוצה לראות, גם אני רוצה לשמוע מה הוא אומר!

7) ׳דייטש׳ — גרמני.
8) הֶר — אדון (גרמנית).

אני נכנס לחדר־האורחים, מתגנב לקרן־זווית, ומקשיב לשיחה המתנהלת אצלנו, איך צוחק הֶר הֶרצנהֶרץ בקול, ומעשן סיגארים שמנים, המדיפים ריח מחייה־נפשות... פתאום ניגש אלי אבא, ומוריד לי סטירת־לחי.

— אתה כבר שוב פה? ברנש ריק שכמוך! מה תהייה תכליתך, גוי שכמותך? ׳גאוולד׳, מה יהיה בסופך, הֶה־הֶה־הֶה!...

הֶר הֶרץ הֶרצנהֶרץ נחלץ להגנתי: "אבל יניח לו! יניח לו!"

אך ללא הועיל. אבא מגרש אותי. אני לוקח ספר בידי, ובכל־זאת לא מתחשק לי להציץ בספר! מה לעשות?... אני משוטט מחדר לחדר, עד שאני מגיע אל היפה שבחדרים, שבו ישן תמיד הֶר הֶרץ הֶרצנהֶרץ. אחח, כמה יפה, כמה שפע־אור שם! המנורות דולקות, המראות נוצצות; על השולחן — דיוחת־כסף גדולה, ועטים יפים; חפצי־נוי שונים בדמות אנשים, סוסונים ושאר מיני צעצועים, עשויי עצם ואבן, ו... אולר. אחח, איזה אולר יפהפה!.. לוא לי, למשל, היה אולר כזה! כמה מאושר הייתי! איזה דברים הייתי מגלף בו! א־נו, צריך לנסות אותו — הוא חד?... אחח! תופש שערה! מקצץ שערה! אֵי־אֵי־אֵי, איזה אולר!!!...

רגע — והאולר ביד. אני מביט לכל עבר, ומנסה להכניסו לרגע לכיסי.. היד רועדת... לבי הולם חזק כל־כך, שאני שומע את דפיקתו: "טיק־טיק טיק!"... אני שומע קול צעדים, מישהו חורק במגפיו; זה הוא, הֶר הֶרץ הֶרצנהֶרץ! אֵי־אֵי, מה עושים? שהאולר ישאר אצלי, אחר־כך אניח אותו במקומו. בינתיים צריך לצאת, להסתלק מכאן! לברוח...

. . . .

אינני מסוגל כבר לאכול ארוחת־ערב, אמא ממששת את מצחי, אבא מעיף בי עיניים זועמות ושולח אותי לישון... לישון? וכי יכול אני לעצום עיניים? אני מת מפחד... מה לעשות באולר? איך מחזירים אותו למקומו?...

ג

— בוא נא הנה, תכשיט שלי! - אומר לי למחרת אבא, — לא ראית איפשהו את האולר?...

תחילה הייתי מלא חרדה: נדמה היה לי שהוא יודע, שהכל יודעים... כמעט, כמעט שנפלט מפי: הַא? האולר? הנה הוא... אבל כמו משהו נחנק לי בגרון, ועניתי ברעד...

— מה, איזה אולר?...

נאָר דאָס איז אַלץ געווען צום אָנהייב, בשעת איך האָב אים נאָך גאָר ניט געקענט; אָבער נאָך דעם, אַז איך האָב מיך שוין גוט באַקענט מיט דעם דאָזיקן דײַטש הער הערץ הערצנהערץ (ער איז אָפּגעזעסן בײַ אונדז אין שטוב אַ יאָר כסדר), האָב איך אים אַזוי ליב געקריגן, אַז עס האָט מיך שוין מער נישט געאַרט, וואָס ער דאַוונט נישט און עסט אומגעוואַשן. תחילת האָב איך נישט פֿאַרשטאַנען, ווי אַזוי לעבט ער? ווי אַזוי האַלט אים גאָט אויף דער וועלט? ווי אַזוי ווערט ער נישט דערוואָרגן בײַם עסן? ווי אַזוי קריכן אים ניט אויס די האָר פֿונעם נאַקעטן קאָפּ? פֿונעם רבין "מאָטי מלאך־המוות" האָב איך געהערט, פֿון זײַן מויל אַליין, אַז דער דאָזיקער יידישער דײַטש איז גאָר אַ גילגול, דאָס הייסט: אַ ייד איז מגולגל געוואָרן אין אַ דײַטש, וואָס שפּעטער קאָן ער נאָך מגולגל ווערן אין אַ וואָלף, אין אַ בהמה, אין אַ פֿערד, אָדער גאָר אין אַ קאַטשקע... אין אַ קאַטשקע?

כאַ־כאַ־כאַ! אַ שיינע מעשה! אַזוי האָב איך מיר געטראַכט און האָב באמת רחמנות געהאַט אויפֿן דײַטש. איין זאַך האָב איך ניט געקאָנט פֿאַרשטיין: פֿאַר וואָס דער טאַטע, וואָס איז געווען אַן ערלעכער ייד, אַ ירא־שמים, האָט אים תמיד אָפּגעטראָטן דעם אויבנאָן, און אויך אַלע אַנדערע יידן, וואָס פֿלעגן אַרײַנקומען צו אונדז אין שטוב אַרײַן, פֿלעגן אים שטאַרק אָפּגעבן כּבֿוד:

— שלום־עליכם, רב הערץ הערצנהערץ! ברוך הבא, רב הערץ הערצנהערץ! זיצט, רב הערץ הערצנהערץ!

• "זאַוויאַלאָווס" — די געוויסע מעסער־פֿאַבריק.

איך האָב אַפֿילו אַ מאָל אַ פֿרעג געטאָן דעם טאַטן, האָט ער מיך אָפּגעשטופּט און האָט מיר געענטפֿערט:

— אַוועק, ס׳איז ניט דײַן עסק! וואָס פּלאָנטעסטו זיך דאָ אַרום, וועלכע שווארצע יאָר? קראַנק ביסטו נעמען אַ ספֿר אין האַנט, הע־הע־הע־הע!

ווידער אַ ספֿר? רבונו־של־עולם!... איך וויל אויך זען, איך וויל אויך הערן וואָס ער רעדט!

איך גיי אַרײַן אין זאַל אַרײַן און פֿאַרגנבֿע זיך אין אַ ווינקעלע און הער זיך צו ווי מע רעדט בײַ אונדז, ווי דער הער הערץ הערצנהערץ לאַכט אויף אַ קול און רייכערט גראָבע שוואַרצע "ציגאַרן", וואָס שמעקן מחיה־נפֿשות... פּלוצעם גייט צו צו מיר דער טאַטע און לאָזט מיר אַראָפּ אַ פּאַטש.

— ביסט שוין ווידער דאָ? דו פּוסטעפּאַסניק! וואָס וועט זײַן פֿון דיר דער תּכלית, דו גויעץ איינער!... גוואַלד, וואָס וועט זײַן פֿון דיר, כע־הע־הע־הע!

דער הער הערץ הערצנהערץ שטעלט זיך אײַן פֿאַר מיר: "אַבער לאַסן זי אים! לאַסן זי אים!"

נאָר עס העלפֿט ניט. דער טאַטע טרײַבט מיך אַרויס. איך נעם "אַ ספֿר" אין האַנט, נאָר עס ווילט זיך פֿאָרט ניט קוקן אין ספֿר אַרײַן! וואָס טוט מען?... איך גיי פֿון איין חדר אין דעם אַנדערן, ביז איך קום צו דעם שענסטן פֿון אַלע חדרים, דאָרט, וווּ עס שלאָפֿט תמיד דער הער הערץ הערצנהערץ. אַך, ווי שיין, ווי ליכטיק דאָרט איז! די לאָמפּן ברענען און די שפּיגלען גלאַנצן: אויפֿן טיש אַ גרויסער, אַ זילבערנער טינטער מיט שיינע פּענעס; מענטשעלעך מיט פֿערדעלעך, מיט צאַצקעלעך, מיט ביינדלעך, מיט שטיינדלעך און... אַ מעסערל. אַך, וואָס פֿאַר אַ שיין מעסערל!... ווען איך, אַ שטייגער, זאָל האָבן אַזאַ מעסערל! ווי גליקלעך וואָלט איך געווען! וואָס פֿאַר מינים זאַכן וואָלט איך מיט דעם אויסגעשניצט! אַנו, מע דאַרף דאָס פּרוּוון — עס איז עפּעס שאַרף?... אַך! עס כאַפּט אַ האָר! עס האַקט איבער אַ האָר! אײַ־אײַ־אײַ, אַ מעסערל!!...

איין מינוט — דאָס מעסערל איז בײַ מיר אין האַנט. איך קוק זיך אַרום אויף אַלע זײַטן און פּרוּוו זיך דאָס אַרײַנלייגן אויף אַ מינוטקעלע צו זיך אין קעשענע... עס ציטערט מיר די האַנט... עס קלאַפּט מיר דאָס האַרץ אַזוי שטאַרק, אַז איך הער, ווי עס מאַכט: "טיק־טיק־טיק!"... איך הער, ווי עמעצער גייט, עמעצער סקריפּעט מיט די שטיוול: דאָס איז ער, דער הער הערץ הערצנהערץ! אײַ־אײַ, וואָס טוט מען? דאָס מעסערל לאָז זײַן בײַ מיר, איך וועל עס נאָך דעם צוריק אַנידערלייגן. דערווײַל דאַרף מען אַרויסגיין, אַוועקגיין פֿון דאַנען, אַנטלויפֿן!

....

איך קאָן שוין קיין וועטשערע ניט עסן. די מאַמע טאַפּט מיך בײַם קאָפּ. דער טאַטע וואַרפֿט אויף מיר בייזע אויגן און שיקט מיך אָפּ שלאָפֿן... שלאָפֿן? איך קאָן דען צומאַכן די אויגן? איך בין אַ טויטער!... וואָס טוט מען מיטן מעסערל? ווי אַזוי לייגט מען דאָס אַנידער צוריק?...

[ג]

— קום נאָר אַהער, תכשיט מײַנער! — מאַכט צו מיר אויף מאָרגן דער טאַטע. — האָסטו ניט געזען ערגעץ דאָס מעסערל?...

תחילת בין איך געווען זייער דערשראָקן: עס האָט זיך מיר אויסגעוויזן אַז ער ווייסט, אַז זיי ווייסן אַלע... שיער־שיער האָב איך זיך ניט אַרויסגעכאַפּט: האַ? דאָס מעסערל? אָט איז דאָס... עס האָט מיך עפּעס ווי אַ וואַרג געטאָן אין האַלדז, און איך האָב מיט ציטערניש געענטפֿערט:

— ווו — וואָסער מעסרערל?...

— מה, איזה אולר, מחקה אותי אבא, — מה, איזה אולר! אולר הזהב! האולר של האורח שלנו! בחור מגודל שכמותך, 'שייגעץ' שכמותך, קחֶה־הֶה־הֶה!

— מה נטפלת לילד? — מתערבת אמא, — הילד לא יודע לא על חלום ולא על פותר, והוא מבלבל לו את הראש: אולר אולר...

— אולר, אולר, מה פירוש הוא לא יודע? — אומר אבא בכעס, — כל הבוקר הוא שומע שצועקים "אולר! אולר! אולר, אולר!", הופכים את הבית מרוב חיפושים אחריו, שואל הוא: מה, איזה אולר? לך כבר, לך, טול ידיך, בחור ריק שכמוך, גוי כפול ומכופל, קחֶה־הֶה־הֶה!

חודה לך ריבונו־של־עולם, שלפחות לא ערכו לי חיפוש! אבל מה עושים הלאה? צריך להטמין את האולר באיזה מקום מתאים... איפה מסתירים אותו? אהה, על ה'בוידעם'! אני מוציא בחטף את האולר מן הכיס, ודוחף אותו למגף... אני אוכל ואינני יודע מה, האוכל נתקע בגרוני.

— מה אתה נחפז כל־כך, לכל הרוחות? — שואל אבא.

— אני ממהר ל'חדר', — משיב אני לו, וחש שאני מסמיק כאש...

— הסך "מתמיד", מה תגידו על הצדיק? — רוטן הוא ומזעים פניו אלי.

בקשיי־קשיים זכיתי לגמור את הארוחה ולומר ברכה.

— נו, למה אינך הולך כבר ל'חדר', צדיק שלי? — שואל אותי אבא.

— למה אתה מאיץ בו כל־כך, — אומרת אמא — תן לילד לשבת רגע!

אני כבר על ה'בוידעם'... הרחק הרחק, במסתור הקורה, מונח האולר הלבן; מונח לו ושותק...

— מה אתה מטפס על ה'בוידעם'? צועק אבא — ברנש מגודל שכמוך, בחור בר־מצווה! גוי בית־המרחץ! קחֶה־הֶה־הֶה־הֶה!

— אני מחפש פה משהו... משיב אני לו ונופל כמעט ארצה מרוב פחד.

— משהו? מה פירוש "משהו"? איזה מין "משהו" עליך?

— סְ־סֵפֶר... ג...ג...גמרא ישנה...

— הא, גמרא? על ה'בוידעם'? אַי, פושט נבלות כמוך! רד כבר, רד מהר, ותקבל כבר את המגיע לך! גוי בית־מרחץ, רודף־כלבים, "כולבויניק" אחד, קחֶה־הֶה־הֶה!

אבל לא אכפת לי כבר כל־כך כעסו של אבא, כמו שאכפת לי הפחד שלי, שאולי ימצאו את האולר. שאלה מה שיכול לקרות! אולי בדיוק היום יעלו למעלה לחלות כביסה, או לתקן את קורות הגג?... צריך להורידו משם ולטמון אותו במקום יותר טוב!...

אני מסתובב רועד כולי! כל מבט־עין של אבא כמו אומר שהוא כבר יודע, הנה־הנה תופס הוא אותי ושואל על האולר של האורח... יש לי כבר מקום בשבילו, מקום מצויין — איפה? באדמה, דחפתי אותו לגומה שליד הקיר, וכיסיתי היטב מלמעלה בקש, לסימן... בשובי מן ה'חדר', אני קופץ מיד החוצה, מוציא אט־אט את האולר, ולפני שאני מספיק להסתכל בו כהוגן, שומע אני כבר את צעקותיו של אבא:

— איפה אתה, לאן נתקעת שם? למה אינך הולך כבר להתפלל, עגלון גס־רוח, שואב־מים שכמוך! קחֶה־הֶה־הֶה!

אך כמה שלא מציק לי אבא ויורד לחיי, כמה שלא מחעלל בי הרבי, מצליף לי, הרי זה אפס כנגד התענוג שיש לי בשעה שאני שב מן ה'חדר' ומתיישב לי עם חברי היחיד, היקר לי מכל — עם האולר! אבל התענוג — אוי ואבוי לי — מהול בייסורים, מעורב בכאב, בחרדה, בפחדים גדולים מאוד מאוד!

ד

ימי־קיץ, השמש שוקעת, האוויר מצטנן קצת, הדשא מדיף ריחו. הצפרדעים מקרקרות וקרעי־עננים חולפים במעופה, בלא להוריד גשם, סמוך ללבנה, רוצים לבלוע אותה; הלבנה הכסופה־חיוורת מסתתרת ונגלית חליפות, דומה שהיא מרחפת ומרחפת — ועומדת במקום אחד. אבא יושב על הדשא, לבוש חלוק, ערום חציו, עם ארבע־כנפות לבנות, ידו האחת נתונה בחיקו, והשנייה מחטטת באדמה, מביט הוא בשמים המכוכבים ומשתעל. פניו, אל מול הלבנה, מתים־כסופים. יושב הוא בדיוק באותו מקום שהאולר קבור בו, ואינו יודע כלל מה נעשה מתחתיו. אחח, אילו ידע למשל! מה היה אומר? מה הייתי מְקבל ממנו?

"אהה, אני חושב לי בלבי, השלכתָ לי את אולרי הגבנוני, אז יש לי עכשיו

— ווי — וואָסער מעסערל! — קרימט מיך איבער דער טאַטע. — ווי — וואָסער מעסערל? דאָס גילדענע מעסערל! אונדזער אורחס מעסערל! דו בחורעץ, דו שייגעץ איינער, קכע־הע־הע!

וואָס האָסטו זיך צוגעטשעפּעט צום קינד? — מישט זיך אַריַין די מאַמע. — דאָס קינד ווייסט ניט פֿון קיין פּותר און פֿון קיין חלום, און ער דולט אים אַ ספּאָדיק: מעסערל, מעסערל.

— מעסערל, מעסערל! וואָס הייסט ער ווייסט ניט? — זאָגט דער טאַטע מיט כעס. — אַ גאַנץ פֿרימאָרגן הערט ער, ווי מע שרייַט "מעסערל, מעסערל! מעסערל, מעסערל!" מע קערט איבער די שטוב נאָך דעם מעסערל, פֿרעגט ער: ווו — וואָסער מעסערל? גיי שוין, גיי וואַש זיך, דו פּוסטער בחור איינער, דו גוי־גוי־עץ, קכע־הע־הע!

איך דאַנק דיר, רבונו־של־עולם, וואָס זיי האָבן מיר כאָטש ניט באַזוכט! נאָר וואָס טוט מען וויַיטער? מע באַדאַרף דאָס מעסערל באַשטאַטן ערגעץ אויף אַ גוט אָרט... ווו באַהאַלט מען דאָס? אַהאַ, אויפֿן בוידעם! איך כאַפּ דאָס אַרויס פֿון קעשענע און טו דאָס אַ שטופּ אין שטיוול אַריַין... איך עס, און ווייס ניט וואָס איך עס. איך וואָרג זיך...

— וואָס כאַפּסטו זיך אַזוי, וועלכע שוואַרצע יאָר? — פֿרעגט מיך דער טאַטע.

— איך איַיל מיך אין חדר אַריַין — ענטפֿער איך אים און פֿיל, אַז איך ווער רויט, ווי פֿיַיער...

— אַ מתמיד געוואָרן, וואָס זאָגסטו אויף דעם צדיק? — וואָרטשעט ער און קוקט אויף מיר בייז. קוים־קוים דערלעבט אָפּעסן, אָפּבענטשן.

— נו, פֿאַר וואָס גייסטו שוין ניט אין ח־חדר, צדיק מיַינער? — פֿרעגט מיך דער טאַטע.

— וואָס טריַיבסטו אים אַזוי? — פֿרעגט אים די מאַמע. — לאָז דאָס קינד זיצן אַ מינוט!

איך בין שוין אויפֿן בוידעם... וויַיט, וויַיט, אין קראָקווע ליגט דאָס וויַיסע מעסערל; עס ליגט און שוויַיגט...

— וואָס קלעטערסטו אויף בוי־בוידעמס? — שריַיט דער טאַטע. — דו יונגאַטש איינער! דו בר־מצוה־יונג! דו באָד־גוי! קכע־הע־הע־הע!

— איך זוך דאָ עפּעס... — ענטפֿער איך אים און פֿאַל שיער נישט אום פֿאַר שרעק.

— עפּעס? וואָס הייסט "עפּעס"? וואָס איז דאָס פֿאַר אַ מין "עפּעס"?

— אַ... אַ ס־ספֿר... אַ... אַ... אַן אַלטע גמרא...

— האַ? אַ ג־גמרא? אויפֿן בוידעם? אַ, דו היצל איינער! קריך שוין אַראָפּ, קריך, וועסט שוין לייזן! דו באָד־גוי, דו הינטשלעגער, דו כ־כל־בו־ניק איינער, קכע־הע־הע!

נאָר עס אַרט מיך שוין ניט אַזוי דעם טאַטנס כעס, ווי עס אַרט מיך דאָס, וואָס איך האָב מורא, טאָמער געפֿינט מען דאָס מעסערל. אַ קשיא? טאָמער גראָד הײַנט קריכט מען אַרויף אויפֿן בוידעם גרעט אויסהענגען, אָדער די לעזשנעס פֿאַרשמירן?... מע דאַרף דאָס פֿון דאָרטן אַראָפּנעמען און באַשטאַטן אויף אַ בעסער אָרט!... איך גיי אַרום אין איין ציטערניש! יעדער קוק פֿונעם טאַטנס אויגן וויַיזט מיר אויס, אַז ער ווייסט שוין, אַז אָט־אָט טוט ער מיך אַ כאַפּ מכּח דעם אורחס מעסערל... איך האָב שוין אַן אָרט אויף דעם, אַ טיַיער אָרט — ווו? אין דער ערד, אין אַ גריבל ביַי דער וואַנט אַריַינגעשטעקט, און פֿון אויבן רעכט פֿאַרשאַרט מיט שטרוי, פֿאַר אַ סימן... געקומען פֿונעם חדר, כאַפּ איך זיך באַלד אַרויס אין הויף אַריַין, איך נעם מיר פּאַוואָלינקע אַרויס דאָס מעסערל און איך האָב קיין ציַיט אַפֿילו רעכט אָנשפּיגלען זיך אין דעם, הער איך שוין דעם טאַטנס געפֿילדער:

ווו ביסטו ערגעץ דאָרט? פֿאַר וואָס גייסטו שוין ניט דאַוונען, דו בעל־עגלה־יונג, דו וואַ־וואָסער־פֿירער! קכע־הע־הע!

נאָר וויפֿל דער טאַטע רודפֿט מיך און יאָגט מיך, וויפֿל דער רבי הרגעט מיך און שלאָגט מיך, איז דאָס בלאָטע קעגן יענע פֿאַרגעניגן וואָס איך האָב, בשעת איך קום פֿונעם חדר און זע מיך מיט מיַין טיַיערן, מיַין איינציקן ליבן חבֿר — מיט מיַין מעסערל! די פֿאַרגעניגן זענען אָבער — אוי וויי! — אויסגעמישט מיט יסורים, פֿאַרביטערט מיט מרה־שחורה, מיט שרעק, מיט גרויסע, גרויסע פּחדים!

[ד]

זומער־לעבן. די זון זעצט זיך, די לופֿט ווערט עטוואָס קילער, דאָס גראָז שמעקט, די זשאַבעס קוואַקען און שטיקער כמאַרעס פֿליִען דורך, אָן רעגן, פֿאַרביַי דער לבנה, ווילן זי איַינשלינגען. די וויַיסע זילבערנע לבֿנה באַהאַלט זיך אַלע מינוט און באַוויַיזט זיך ווידער, דאַכט זיך, זי שוועבט און שוועבט — און שטייט אויף איין אָרט. דער טאַטע זעצט זיך צו אויפֿן גראָז אין אַ כאַלאַט, האַלב נאַקעט, מיט אַ וויַיסן טלית־קטן, האַלט איין האַנט אין בוזעם און מיט דער אַנדערער שאַרט ער ביַי דער ערד און קוקט אויפֿן אויסגעשטערנטן הימל און הוסט. דאָס פּנים אַקעגן דער לבֿנה איז טויט, פֿאַרזילבערט. ער זיצט פּונקט אויף דעם אָרט, ווו דאָס מעסערל ליגט באַגראָבן, און ער ווייסט גאָר ניט, וואָס אונטער אים טוט זיך. אַך, ווען ער זאָל, אַ שטייגער, וויסן! וואָס וואָלט ער געזאָגט? וואָס וואָלט איך געהאַט?

"אַהאַ, טראַכט איך מיר אין האַרצן, האָסט מיר פֿאַרוואָרפֿן מיַין האָרבאַטע מעסערל,

משהו טוב יותר, יפה יותר! אתה יושב על זה, ואינך יודע כלל. **אוי, אבא, אבא!**"

— מה אתה לוטש בי עיניים כמו חתול? — **נטפל אלי אבא פתאום —** מה אתה יושב לך בחיבוק ידיים כבעל־בית שבעיר? כבר אינך יכול למצוא שום עבודה? ולומר "קריאת שמע" אתה פטור? שאש לא תשרוף אותך בחור מגודל כמוך, שמיתה משונה לא תחטוף אותך קֶחֶה־הֶה־הֶה!

כשהוא אומר "שאש לא תשרוף אותך, שמיתה משונה לא תחטוף אותך" — סימן שאין הוא כועס כל־כך; אדרבה, זה מוכיח שדעתו מפוייסת. ובאמת: האם אפשר שלא להיות מפוייס בליל־קיץ יפה ומופלא כזה, המושך כל איש ואיש לחוד ומזרזו אל הרחוב, אל אוויר העולם, הרך־הצח, המצויין, החופשי?

כולם, כולם עכשיו בחוץ, אבא, אמא, הפעוטות המחפשים חלוקי־אבנים ומשחקים בחול; הֶר הֶרץ הֶרצְנהֶרץ מסתובב גם הוא על־פני החצר, גלוי־ראש, מעשן סיגאר ומפזם שיר גרמני, מסתכל בי וצוחק... הוא צוחק לי, כנראה, על שאבא מגרש אותי, אבל אני צוחק לי מכולם. הנה מיד ילכו כולם לישון, ואתגנב לי אז החוצה (אני ישן בפרוזדור על הארץ, כי בבית חם נורא), ואתענג לי כבר, אשתעשע באולר שלי!...

הכל ישנים. דממה סביב סביב, אט־אט אני מתרומם על ארבעותי, וחרישי כחתול מתגנב החוצה, לחצר. הלילה שקט, האוויר צח, מחייה נפשות. אני זוחל לאטי למקום שקבור בו האולר. חופר ומוציאו בחשאי, ומביט בו באור־הלבנה; זה נוצץ, זה מבהיק, כזהב טהור, כיהלום. אני מרים עיני למעלה, ורואה — הלבנה מסתכלת ישר בי, ובאולר שלי... מה היא מסתכלת כל־כך? אני פונה אחורה — היא עוקבת אחרי. אני מסתיר את האולר בחולצה — היא עוקבת אחרי. היא יודעת בוודאי איזה מין אולר זה, ואיפה לקחתי אותו...

לקחתי?... גנבתי אותו!

לראשונה מאז שהאולר שלי, עולה מלה איומה זאת במחשבתי. גנבתי? כלומר אני גנב! פשוט גנב! בתורה כתוב, בעשרת הדיברות, באותיות גדולות:

לא תגנוב!

ואני גנבתי! מה יעשו לי בעד זה בגיהינום! אוי ויו! יקצצו לי את היד שגנבה... ילקו אותי בשבטי־ברזל. יצלו וישרפו אותי במחבתות לוהטות!... לעולם, לעולם אהיה יוקד באש... צריך להשיב את האולר, להניחו על מקומו, לא צריכים אולר גנוב! מחר אחזיר את האולר למקומו.

כך אני מהרהר לי, ושם את האולר בחיקי, וחש שזה צורב אותי, זה עושה לי כווייה. לא, צריך להטמין אותו שוב, לקבור אותו באדמה, עד מחר. הלבנה מלמעלה מסתכלת בי. מה היא מסתכלת? הלבנה רואה, היא עדה... אני זוחל חרש בחזרה הביתה, אל מצעי, נשכב לישון, ואינני יכול להרדם. אני מתהפך מצד לצד, ואינני יכול להרדם... רק כשהאיר היום, נרדמתי וראיתי בחלום לבנה, וראיתי שבטי־ברזל, וראיתי אולרים... השכם בבוקר התעוררתי, התפללתי בדבקות וכוונה, חטפתי על רגל אחת ארוחת־בוקר, ו־מארש* ל'חדר'.

— מה אתה נחפז כל־כך ל'חדר'? — צועק עלי אבא, — מה רודף אותך

9) מארש — הלוך! קדימה!

כל־כך? לא תפסיד את התורה שלך גם מאוחר יותר! אמור את הברכה כמו שצריך, ואל תפסח על מלים! עוד תספיק להיות מופקר, הולל שכמוך, אפיקורוס שכמוך, אוכל טְרֵי־טריפות שכמוך, קחֶה־הֶה־הֶה!

ה

— מה זה כל־כך מאוחר? הבט־נא הנה! — — מקביל את פני הרבי, ומצביע לי על חברי "בֶּרל בן־האדמוני", העומד בפינה, בראש מושפל — אתה רואה, פרחח? שתדע לך כי מכאן ולהבא שמו כבר לא "ברל בן־האדמוני", כפי שנקרא עד עכשיו. לא! יש לו עכשיו שם יפה יותר; שמו עכשיו: "בֶּרְלֶ'ה הגנב"! — צעקו נא, ילדים: בֶּרְלֶ'ה ה־ג־נב! ברל'ה ה־ג־נב!

מלים אלו מושך מפיו הרבי בניגון, וכל הילדים מסייעים בידו, כמשוררים אחרי החזן:

האָב איך איצט אַ ביסל אַ בעסערס, אַ שענערס! דו זיצסט אויף דעם און דו ווייסט גאָר ניט. **אוי, טאַטע, טאַטע!...**

— וואָס גלאָנצסטו אויף מיר די אויגן, ווי אַ קאַ־קאָטער? — **כאַפּט מיך אָן דער טאַטע.** — וואָס זיצסטו צונויפגעלייגט די הענט, ווי אַ שטאָט־בעל־הבית? קאָנסט זיך שוין גאָר קיין אַרבעט ניט אָפּזוכן? און קריאת־שמע לייענען ביסטו פּטור? פֿאַרשרפֿעט זאָלסטו ניט ווערן, יונגאַטש איינער! אַ מי־מיתה־משונה זאָל אויף דיר ניט קומען, קכע־הע־הע!

אַז ער זאָגט: פֿאַרשרפֿעט זאָלסטו ניט ווערן, אַ מיתה־משונה זאָל אויף דיר ניט קומען — דאָס איז אַ באַווייז, אַז ער איז ניט אַזוי שטאַרק אין כעס; אַדרבא, דאָס איז אַ סימן, אַז ער איז אויפֿגעלייגט. און באמת טאַקע: קאָן מען דען זײַן ניט אויפֿגעלייגט אין אַזאַ שיינער, ווונדערלעכער זומערנאַכט, ווען עס ציט יעדן באַזונדער און עס טרײַבט אים אַרויס אויף דער גאַס, אויף דער לופֿט, אויף דער ווייכער, פֿרישער, אויסגעצייכנטער לופֿט? אַלע, אַלע זענען אַצינד אין דרויסן. דער טאַטע, די מאַמע, די קלענערע קינדער וואָס זוכן קליינע שטיינדלעך און שפּילן אין זאַמדעלעך. דער הער הערץ הערצנהערץ דרייט זיך אויך אַרום איבערן הויף אָן אַ היטל, רייכערט אַ ציגאַרע און זינגט אַ דײַטשיש לידל, קוקט אויף מיר און לאַכט... דאָס לאַכט ער פֿון מיר, אַפּנים, וואָס דער טאַטע טרײַבט מיך. איך לאַך אָבער פֿון זיי אַלע. אָט באַלד וועלן זיי אַלע גיין שלאָפֿן, וועל איך מיך דעמאָלט אַרויסכאַפּן אין הויף אַרויס (איך שלאָף אין הויז, פֿון פֿאָרנט, אויף דער ערד, וואָרעם אין שטוב איז די היץ שרעקלעך גרויס). איך וועל זיין שוין אָנטישען, אָנשפּיגלען אָן מײַן מעסערל!...

דער עולם שלאָפֿט. שאַ, שטיל אַרום און אַרום. פּאַוואָלינקע הייב איך מיך אויף אויף אַלע פֿיר און שטיל, ווי אַ קאַץ, גנבֿע איך מיך אַרויס אין הויף אַרויס. די נאַכט איז שטיל, די לופֿט איז פֿריש, מחיה־נפֿשות. פּאַמעלעך קריך איך צו צו יענעם אָרט, וווּ דאָס מעסערל ליגט באַגראָבן. פּאַוואָליע גראָב איך דאָס אויס פֿון דאָרטן און באַטראַכט דאָס בײַ דער לבֿנה; עס גלאַנצט, עס בלישטשעט ווי גינגאָלד, ווי אַ בריליאַנט. איך הייב אויף די אויגן אַרויף און דערזע — די לבֿנה קוקט גלײַך אַראָפּ צו מיר, אויף מײַן מעסערל... וואָס קוקט זי זיך אַזוי אײַן? איך דריי מיך אויס צוריק — זי קוקט מיר נאָך. איך פֿאַרשטעל דאָס מעסערל מיטן העמדל — זי קוקט מיר נאָך. זי ווייסט געוויס, וואָס דאָס איז פֿאַר אַ מעסערל און ווו איך האָב דאָס גענומען... גענומען?... איך האָב דאָס געגנבֿעט!

דאָס ערשטע מאָל, פֿון זינט דאָס מעסערל איז מײַנס, קומט מיר דאָס דאָזיקע שרעקלעכע וואָרט אויף די געדאַנקען. געגנבֿעט? בין איך דאָך, הייסט דאָס, אַ גנבֿ. פשוט אַ גנבֿ? אין דער תורה שטייט געשריבן, אין די עשׂרת־הדיברות, מיט גרויסע אותיות:

לא תגנוב!

זאָלסט ניט גנבֿענען! און איך האָב געגנבֿעט! וואָס וועט מען מיר דערפֿאַר טאָן אין גיהנום? אוי, וויי! מע וועט מיר אָפּהאַקן די האַנט, די האַנט, וואָס זי האָט געגנבֿעט...

מע וועט מיך שמײַסן מיט אײַזערנע ריטער... מע וועט מיך בראָטן און ברענען אויף הייסע סקאָוורעדעס... אייביק, אייביק וועל איך גליען... מע באַדאַרף אָפּגעבן דאָס מעסערל, מע באַדאַרף אַנידערלייגן צוריק דאָס מעסערל, מע באַדאַרף נישט קיין גנבֿיש מעסערל! מאָרגן לייג איך אַנידער צוריק דאָס מעסערל.

אַזוי טראַכט איך מיר און נעם דאָס מעסערל צו זיך אין בוזעם אַרײַן — פֿיל איך, אַז סע בריט מיך, סע בראָט מיך. ניין, מע באַדאַרף עס צוריק באַהאַלטן, באַגראָבן אין דער ערד אַרײַן ביז מאָרגן. און די לבֿנה פֿון אויבן קוקט אויף מיר. וואָס קוקט זי? די לבֿנה זעט, זי איז אַן עדות... און איך קריך צו פּאַוואָלינקע צוריק אין הויז אַרײַן אויף מײַן געלעגער און לייג זיך שלאָפֿן, און קאָן ניט אַנטשלאָפֿן ווערן. איך קאַטשע זיך פֿון איין זײַט אויף דער אַנדערער און קאָן ניט שלאָפֿן... מיטן טאָג גלײַך שוין בין איך אַנטשלאָפֿן געוואָרן, און עס האָט זיך מיר געחלומט די לבֿנה, און עס האָבן זיך מיר געחלומט אײַזערנע ריטער, און עס האָבן זיך מיר געחלומט מעסערלעך... גאַנץ פֿרי האָב איך זיך אויפֿגעכאַפּט, אָפּגעדאַוונט געשמאַק מיט כוונה און אָפּגעכאַפּט דעם אָנבײַסן אויף איין פֿוס — און מאַרש אין חדר אַרײַן.

— וואָס כאַפּט דאָס דיך אַזוי אין חדר אַרײַן? — שרײַט אויף מיר דער טאַטע. — וואָס יאָגט דאָס דיך אַזוי? וועסט ניט אָנווערן די תורה דײַנע שפּעטער אויך! בענטש בעסער, ווי עס קער צו זײַן, און היפּער ניט קיין ווערטער! וועסט נאָך צײַט האָבן זײַן אויסגעלאָזט, דו הולטײַ איינער, דו אפיקורס, טרי־טריפֿניאַק איינער, קכע־הע־הע־הע!

[ה]

— וואָס עפּעס אַזוי שפּעט? טו נאָר אַ קוק אַהער! — האַלט מיך דער רבי פֿיר און ווײַזט מיר אָן מיטן פֿינגער אויף מײַן חבֿר "בערל דעם רויטנס", וואָס שטייט אין אַ ווינקעלע מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאָפּ. — זעסטו, ווײַסער חבֿרהניק? זאָלסטו ווייסן זײַן, אַז פֿון הײַנטיקן טאָג אָן און ווײַטער איז שוין זײַן נאָמען ניט "בערל דעם רויטנס" ווי ער האָט געהייסן ביז אַהער. ניין! ער הייסט אַצינד אַ שענערן נאָמען: אַצינד הייסט ער: בערעלע דער גנבֿ! — שרײַט זשע, קינדער: בערעלע דער ג־אַ־אַ־נבֿ! בערעלע דער ג־אַ־אַ־נבֿ!

די דאָזיקע ווערטער ציט אויס דער רבי מיט אַ ניגון, און אַלע תלמידים כאַפּן אים אונטער, ווי די משוררים:

— ברל'ה הגנב! ברל'ה הגנב!

אני נשאר עומד מאובן, וכפור פושט בכל גופי. אינני מבין מה פירוש הדבר...

— מה אתה שותק, 'שיגעץ' שכמוך... קורא לי הרבי בלוויית סטירת־לחי בלחי־צפריה, — מה אתה שותק, גוי שכמוך? הלא אתה שומע שהכל שרים. שיר גם אתה ביחד אתם: "ברל'ה ה־ג־נב, ברל'ה ה־ג־נב!"...

ידי ורגלי רועדות. שיני נוקשות זו לזו, אבל אני עוחר לשיר: "ברל'ה ה־ג־נב!"...

— הרם את הקול, 'שייגעץ' אחד! מזרז אותי הרבי — יותר חזק! יותר חזק!...

וכל המקהלה כולה, ואני בתוכם, שרים בכל מיני קולות: "ברל'ה ה־ג־נב! ברל'ה ה־ג־נב!"

— שְ־שְ־שְ־שְ־אַ־אַ־אַ־אָ! מכריז פתאום הרבי, וטופח בידו על השולחן. שאָ! עכשיו ניגש למשפט (בניגון): אָ־נו, ברל'ה גנב, בוא־הנה, בני, קצת יותר מהר, זוז כבר! אמור־נא לי, ילדי, מה שמך? (בניגון).

— בְּרל.

— מה עוד? (בניגון).

— ברל... ברל... ה...גנב!

— ככה, ילד יקר שלי, כך אתה ילד טוב. (בניגון): עכשיו, ברל'ה, שתהיה לי בריא וחזק בכל אבריך (בניגון), במחילה ממך, פשוט את כל הבגדים. ככה! נו־כבר, ויותר מהר! בבקשה ממך, נו־כבר! ויותר מהר — ככה, בְּרֶשְׁי, יקירי שלי!

ברל'ה נשאר עומד ערום כביום היולדו. חיוור, אין בו טיפת־דם. אינו מניד אבר. עיניו מושפלות. מת, ללא רוח־חיים! הרבי קורא לאחד התלמידים הגדולים, כדרכו בניגון:

— אָ־נו, הֶרשֶׁלֶ'ה הגדול, קום ובוא הנה, אלַי, חת־שתיים, ככה; וספר לנו בדיוק, מתחילה ועד כלה, איך ברל'ה שלנו נעשה גנב. הקשיבו, חבר'ה, היטב!

ו"הרשל הגדול" מתחיל לספר סיפור שלם, איך ברל פילס דרך אל קופסת־הצדקה של ר' מאיר בעל־הנס, שאימו זורקת לתוכה כל ליל־שבת, לפני בירכת־הנרות, פרוטה או שתיים; איך התחכם ברל לקופסת־הצדקה הזאת, שתלוי עליה מנעול; איך בעזרת קנה־קש טבול בזפת, שלה מתוכה ברל את הפרוטות, אחת־אחת, עד לאחרונה שבהן; איך מיהרה אמו, "ולאטָה הצרודה", לפתוח קופסת־צדקה זאת לגובים, ומצאה בה קנה־קש טבול בזפת; איך החלוננה ולאטה הצרודה לפני הרבי; איך מיד לאחר מלקוריו של הרבי, הודה ברל כי במשך שנה תמימה סחב פרוטות מקופסת־הצדקה, איך קנה לו בכל יום ראשון שתי עוגיות וחרוב! איך... וכן הלאה וכן הלאה.

— עכשיו, ילדים, שפטו אותו! אתם יודעים כבר איך. כבר אין זאת פעם ראשונה לכם. ישמיע כל איש את משפטו. מה מגיע לגנב הסוחב פרוטות מקופסת־צדקה. הרשל הקטן, אמור אתה ראשון, מה מגיע לגנב שכזה, הסוחב פרוטות בקש מקופת־צדקה?

הרבי מכופף ראשו הצידה, עוצם את עיניו, ומטה את אוזנו הימנית אל הרשל הקטן. הרשל הקטן עונה בקול רם:

— גנב הסוחב פרוטות מקופה, מגיע לו... שיצליפו לו עד זוב דם.

— מְישה'ל, מה מגיע לגנב הסוחב פרוטות מקופסת־צדקה?

— גנב — אומר מישה'ל בקול בכייני, — גנב הסוחב פרוטות מקופסת־צדקה, מגיע לו שישכיבו אותו על הבטן, שניים ישבו לו על הראש, שניים על הרגליים, ושניים ילקו אותו בשבטים מלוחים...

— טוּפְלֶה טוטוּריטוּ! מה מגיע לגנב, הסוחב פרוטות מקופסת־צדקה?

קוּפְל קוּקוּרִיקוּ, ילד שאיננו יכול לבטא קו"ף וגימ"ל, מקנח את חטמו ומזמרר את גזר־דינו בציוּן:

— דְּנָב, הסוחב פרוטות מְטוּפָּה של צְדָטָה, מְדִיע לו שכל הילדים יִדְשׁוּ אליו, וִיטְרְאוּ לו ישר בפנים שלוש פעמים בטול רָם: דְּנָב! דְּנָב! דְּנָב!

ילדי־ה'חדר' פורצים בצחוק. הרבי שָׂם אגודלו תחת פיקת־גרונו, מעשה חזן, וקורא לי באותו ניגון שקוראים בו חתן לתורה:

— יעמוד ה־ח־ת־ן ש־לום בר' נחום מפ־טיר! הואל והשמיענו, אתה,

— בערעלע דער ג־אַ־אַ־נבֿ! בערעלע דער ג־אַ־אַ־נבֿ!

איך בלײַב אַ פֿאַרשטײנערטער און אַ פֿראָסט גייט מיר איבער אויפֿן לײַב. איך פֿאַרשטיי ניט וואָס דאָס באַדײַט...

— וואָס שווײַגסטו, דו שייגעץ איינער?... — רופֿט זיך אָן דער רבי צו מיר מיט אַן אומגעריכטן פּאַטש. — וואָס שווײַגסטו, דו גויעץ? דו הערסט דאָך, אַז אַלע זינגען, העלף זינגען מיט אַלע גלײַך: "בערעלע דער ג־אַ־אַ־נבֿ, בערעלע דער ג־אַ־אַ־נבֿ!"

עס ציטערן מיר הענט און פֿיס. עס קלאַפּט מיר אַ צאָן אויף אַ צאָן. נאָר איך העלף זינגען: "בערעלע דער ג־אַ־אַ־נבֿ!"

העכער, שייגעץ איינער! — טרײַבט מיך אונטער דער רבי — שטאַרקער! שטאַרקער!

און איך מיטן גאַנצן כאָר זינגען אויף אַלערליי קולות: "בערעלע דער ג־אַ־אַ־נבֿ! בערעלע דער ג־אַ־אַ־נבֿ!...

— ש־ש־ש־ש־אַ־אַ־אַ־אַ! — שרײַט אויס פּלוצעם דער רבי און טוט אַ פּאַטש מיט דער האַנט איבערן טיש. — שאַ! אַצינד װעלן מיר זיך נעמען צום "מישפּט". (מיט אַ ניגון): אַנו, בערעלע גנבֿ, קום נאָר אַהער, מײַן קינד, גיכער זשע, גיכער אַ ביסעלע! זאָג נאָר, ייִנגעלע, ווי אַזוי רופֿט מען דיך? (מיט אַ ניגון).

— בערל.

— ווי אַזוי נאָך? (מיט אַ ניגון).

— בערל... בערל... דער... גנבֿ!

— אָט אַזוי, מײַן ליב קינד, אָט אַזוי ביסטו אַ װויל ייִנגעלע. (מיט אַ ניגון): אַצינד, בערעלע, געזונט זאָלסטו מיר זײַן און שטאַרק אויף אַלע אבֿרים (מיט אַ, ניגון), נעם, זײַ מוחל, בערעלע, און צי אַראָפּ פֿון זיך די מלבושימלעך. אָט אַזוי! נו שוין, און גיכער שוין! איך בעט בײַ דיר, נו שוין, און גיכער שוין, אָט אַזוי, בערעשיו, מײַן טײַערער!

בערל בלײַבט שטיין נאַקעט, ווי די מאַמע האָט אים געהאַט. קיין טראָפּן בלוט איז אין אים ניטאָ. ער רירט ניט מיט קיין אבֿר. די אויגן אַראָפּ. אַ געשטאָרבענער, אַ טויטער!...

דער רבי רופֿט אַרויס איינעם פֿון די גרעסערע תּלמידים, אַלץ מיט אַ ניגון:

— אַנו, הערשעלע דער גרויסער, גיי נאָר אַרויס פֿונעם טיש, אַהער, צו מיר, געשווינדער, אָט אַזוי; און דערצייל אונדז אַקאָרשט די מעשה פֿון אָנהייב ביזן סוף, ווי אַזוי אונדזער בערעלע איז געוואָרן אַ גנבֿ. הערט, חבֿרה, מיט קאָפּ!

און "הערשל דער גרויסער" הייבט אָן צו דערציילן אַ מעשה, ווי אַזוי בערל האָט זיך דערשלאָגן צו רב מאיר־בעל־נס־פּושקע," וואָס זײַן מאַמע וואַרפֿט אַהין אַלע פֿרײַטאָג פֿאַר ליכט בענטשן אַ קאָפּיקע, און אַ מאָל צוויי; ווי אַזוי בערל האָט זיך דאַביוועט צו דער דאָזיקער צדקה־פּושקע, אויף וועלכער עס הענגט אַ שלעסעלע; ווי אַזוי בערל האָט מיט אַ שטרויעלע מיט סמאָלע אַרויסגעשלעפּט פֿון דאָרטן אַלע קאָפּיקעס איינציקווײַז ביז לעצט; ווי אַזוי די מאַמע זײַנע, זלאַטע די הייזעריקע האָט זיך געכאַפּט, געעפֿנט די דאָזיקע צדקה־פּושקע, דאָרט איז געלעגן אַ שטרוי אײַנגעטונקען אין סמאָלע; ווי אַזוי זלאַטע די הייזעריקע האָט אים "צוגעשטעלט אַ בענקעלע"; ווי אַזוי בערל האָט זיך באַלד נאָך דעם רבינס שמיץ מודה געווען, אַז אַ גאַנץ יאָר, אַ קײַלעכיק יאָר, האָט ער געשלעפּט פֿון דער צדקה־פּושקע די קאָפּיקעס.

ווי אַזוי ער האָט זיך יעדן זונטאָג געקויפֿט צוויי לעקעכלעך מיט אַ באָקסער! ווי אַזוי... און אַזוי ווײַטער און ווײַטער.

— אַצינד, קינדער, מישפּט אים! איר ווייסט שוין, ווי אַזוי. דאָס איז שוין בײַ אײַך ניט דאָס ערשטע מאָל. לאָז יעדער זאָגן זײַן מישפּט, וואָס קומט אַ גנבֿ, וואָס שלעפּט קאָפּיקעס פֿון אַ צדקה־פּושקע. הערשל דער קליינער, זאָג דו צום ערשטן, וואָס קומט אַזאַ גנבֿ, וואָס שלעפּט קאָפּיקעס מיט אַ שטרוי פֿון אַ צדקה־פּושקע?

דער רבי בייגט אײַן דעם קאָפּ אויף אַ זײַט, ער מאַכט צו די אויגן און שטעלט אונטער דעם רעכטן אויער צו הערשל דעם קליינעם. הערשל דער קליינער ענטפֿערט הויך אויף אַ קול:

— אַ גנבֿ, וואָס שלעפּט קאָפּיקעס פֿון אַ פּושקע, קומט... מע זאָל אים קאַטעווען ביז בלוט זאָל גיין.

— משהל, וואָס קומט אַ גנבֿ, וואָס שלעפּט קאָפּיקעס פֿון אַ צדקה־פּושקע?

— אַ גנבֿ — זאָגט משהל מיט אַ וויינענדיק קול, — אַ גנבֿ, וואָס שלעפּט קאָפּיקעס פֿון אַ צדקה־פּושקע, קומט, מע זאָל אים אַנידערלייגן, צוויי אויפֿן קאָפּ, צוויי אויף די פֿיס, און צוויי זאָלן אים שמײַסן מיט אײַנגעזאַלצענע ריטער...

— קאָפּעלע טוטאַריטו! וואָס קומט אַ גנבֿ, וואָס שלעפּט קאָפּיקעס פֿון אַ צדקה־פּושקע?

קאָפּל קוקאַריקו, אַ ייִנגל, וואָס קען ניט אויסרעדן קיין קוף און קיין גימל, ווישט אויס דאָס נעזל און זינגט זײַן מישפּט מיט אַ קוויטש:

— אַ דנבֿ, וואָס שלעפּט טאָפּיטעס פֿון אַ פּושטע, טומט אים, אַז אַלע יינדלעך זאָלן צודיין צו אים נאָענט און זאָדן אים דלײַך אין פּנים דרײַ מאָל אויף אַ טול: דנבֿ! דנבֿ! דנבֿ!

אין חדר ווערט אַ געלעכטער. דער רבי נעמט זיך מיטן גראָבן פֿינגער אונטערן גאָרגל, ווי אַ חזן, און רופֿט מיך אויף מיטן ניגון, וואָס מע רופֿט אויף אַ חתן:

— יעמוד ה־ח־ת־ן ש־לום ברב נחום מפֿ־טיר! זאָג נאָר, דו, שלומניו, נו, מײַן

שולמ'ני, יקירי שלי, את גזר־דינך. מה מגיע לגנב הסוחב פרוטות מקופת־צדקה?

אני רוצה להשיב — לשוני אינה נשמעת לי. אני רועד כאחוז קדחת. גרוני נחנק. זיעה קרה שוטפת אותי מראש עד כף־רגל. מזמזם לי באוזניים, אינני רואה כבר לנגד עיני לא את הרבי, לא את "ברל־גנב" במערומיו, לא את חברי; לנגד עיני רק אולרים. אולרים לאין מספר, אולרים לבנים, פתוחים, עם להבים רבים, ושם, ליד הדלת, תלוייה הלבנה. היא מחייכת, מביטה בי כאדם... ראשי סחרחר, וכל ה'חדר' מסתחרר לו, עם השולחן, עם הספרים, עם כל החברים, עם הלבנה החלוייה מעל לדלת, ועם כל האולרים... רגלי כושלות. עוד רגע — ואני נופל. אבל אני מתאמץ בכל כוחותי, ומתגבר שלא ליפול...

לפנות־ערב אני בא הביתה, חש שפני בוערות, לחיי להוטות, ובאוזניים — זמזום. אני שומע שמדברים אלי, אבל מה — אינני יודע. אבא אומר משהו, מתרגז משהו, רוצה להרביץ לי; אמא נחלצת להגנתי, פורשת את סינורה, כדוגרת את כנפיה, בשעה שהיא מגינה על אפרוחיה, שלא יגעו בהם לרעה... אינני שומע כלום, אינני רוצה לשמוע כלום. אני רוצה רק שירד כבר מהר הלילה, שאוכל לשים קץ לאולר... מה לעשות בו? להתוודות ולהחזיר אותו? אז אחטוף את הפסק של ברל. לשים אותו בחשאי על מקומו? אולי יתפשו אותי... להשליכו לכל הרוחות, ובלבד להיפטר ממנו! לאן משליכים אותו, שלא ימצאוהו? על הגג? תשמע דפיקה. בגן? ימצאו אותו. אהא! אני כבר יודע, מצאתי עצה: להשליך למים! רעיון מצויין, בחיי — למים, לבאר, לבאר שכאן, בחצר שלנו!...

רעיון זה מוצא חן בעיני כל־כך, שאינני רוצה כלל לחשוב הרבה. אני תופס את האולר, ורץ ישר לבאר, ונדמה לי שאני מחזיק בידי לא אולר, כי אם איזה דבר מאוס, מין שרץ, שמתחשק לי להשתחרר ולהיפטר ממנו מה שיותר מהר. אבל צר לי — אולר יקר שכזה! רגע עומד אני ומהרהר ונדמה לי שאני מחזיק בידי יצור חי... לבי כואב עליו: 'סטייטש', 'סטייטש'![10] בכמה טירחה ומאמצים זה עלה לי, ממש צער בעלי־חיים!... אני לובש אומץ ומשחרר אותו בבת־אחת מאצבעותי "פלוך!"... שכשוך של מים ולא עוד, לא שומעים יותר כלום... אין אולר! אני עומד עוד רגע ליד הבאר ומקשיב — לא שומעים כלום. תודה לאל, נפטרתי! אף־כי לבי נצבט בי, כואב: "'סטייטש', אולר שכזה, אולר שכזה!"...

10) סטייטש (יידיש) — מלת תמיהה, מעין "היתכן?!"

אני חוזר לי אל משכבי, ורואה איך הלבנה עוקבת אחרי, ונדמה לי שהיא ראתה כל מה שעשיתי פה, וכאילו קול אני שומע מרחוק: "אבל בכל־זאת אתה גנב! תיפסו אותו, הכו אותו, הוא גנב! ג־נ־ב!!" אני מתגנב בחזרה הביתה ושוכב לישון, ורואה בחלום שאני רץ, אני מרחף, אני עף באוויר, עם האולר, והלבנה מביטה בי ואומרת: "תיפסו אותו! הכו אותו! הוא גנב! ג־נ־ב!!!"...

ו

שינה ארוכה, ארוכה! חלום כבד, כבד מאוד. אש בוערת בקרבי. הראש הומה. כל מה שאני רואה — אדום כדם. שבטי־אש יוקדים דשים את בשרי, ואני מתבוסס בדם, סביבי מתפתלים נחשים ועקרבים, פיותיהם פעורים, רוצים לבלוע אותי... שופר תוקע ישר לאזני: תקיעה — טו! שברים — טו־טו! תרועה — טו־טו־טו־טו! ואחד עומד עלי וצועק בקול־ניגון, לפי הקצב: "הלקו אותו! הלקו אותו! הלקו אותו! הוא ג־נב!!!" ואני עצמי צועק: "'גוואלד'! סלקו ממני את הלבנה! החזירו לה את האולר! מה נטפלתם לברל 'נעבעך'[11] הוא לא אשם — זה אני ה־ג־נ־ב!"...

הלאה אינני זוכר.

....

אני פוקח עין אחת, ועין שנייה... איפה אני? נדמה לי במיטה... מה אני עושה פה? מי זה יושב שם על הכיסא, ליד המיטה? אָ! זאת את, אמא? אמא!... היא לא שומעת אותי!... אמא! אמא! א־מ־מא!!!... מה זאת אומרת? נדמה לי שאני צועק בקול!... שא! אני מטה אוזן — היא בוכה? היא בוכה חרש. אני רואה גם את אבא בפניו הצהובים חולניים. הוא יושב רכון על

11) נעבעך (יידיש) — מילולית: מסכן. על־פי־רוב במשמעות: "אוי לי", "צר לי", "חבל!".

טײַערינקער, דײַן פסק, וואָס קומט אַ גנבֿ, וואָס שלעפּט קאָפּיקעס פון א צו־קו־פושקע?

איך וויל ענטפֿערן — פֿאָלגט מיך ניט די צונג. איך ציטער ווי אין א קדחת. עס ווארגט מיך אין האַלדז. אַ קאַלטער שווייס באַשלאָגט מיך פֿון אויבן ביז אראָפּ. עס פּײַפּט מיר אין די אויערן. איך זע שוין פֿאַר זיך ניט דעם רבין, ניט דעם נאַקעטן "בערל־גנבֿ", ניט קיין חבֿרים; איך זע פֿאַר זיך נאָר מעסערלעך. אָן אַ שיעור מעסערלעך. ווײַסע אָפֿענע מעסערלעך, מיט אַ סך קלינגלעך, און דאָרט, בײַ דער טיר, הענגט די לבֿנה. זי שמייכלט און קוקט אויף מיר, ווי אַ מענטש... עס דרייט זיך מיר דער קאָפּ. דער גאַנצער חדר מיטן טיש, מיט די ספֿרים, מיט אלע חבֿרים, מיט דער לבֿנה, וואָס הענגט אויף דער טיר, און מיט אַלע מעסערלעך... איך פֿיל, ווי די פֿיס ווערן מיר אונטערגעהאַקט. נאָך אַ מינוט, פֿאַל איך אום. נאָר איך שטאַרק זיך מיט אלע כּוחות און האַלט זיך אײַן, איך זאָל ניט פֿאַלן...

פֿאַר נאַכט קום איך אַהיים און פֿיל, אַז דאָס פּנים ברענט מיר, די בעקלעך פֿלאַמען און אין די אויערן זשומעט מיר. איך הער, מע רעדט צו מיר, נאָר וואָס — ווייס איך ניט. עפּעס זאָגט דער טאַטע, עפּעס בייזערט ער זיך, וויל מיר געבן פּעטש; די מאַמע שטעלט זיך אײַן פֿאַר מיר, צעלאָזט דעם פֿאַרטעך, ווי אַ קוואָקע די פֿליגל, בשעת זי באַשיצט אירע הינדלעך, מע זאָל זיי ניט אָנרירן צו שלעכטן... איך הער גאָר ניט. איך וויל גאָרניט הערן. איך וויל נאָר, ס'זאָל שוין ווערן גיכער נאַכט, איך זאָל קאָנען מאַכן אַן עק מיטן מעסערל... וואָס טוט מען מיט דעם? מודה זײַן זיך און אָפּגעבן דאָס? וועל איך האָבן בערעלעס פסק. אונטערוואַרפֿן דאָס? טאָמער כאַפּט מען מיך... פֿאַרוואַרפֿן און אַן עק, אַבי פּטור ווערן! וווהין פֿאַרוואַרפֿט מען דאָס, אז מע זאָל דאָס ניט געפֿינען? אויפֿן דאַך? וועט מען הערן אַ קלאַפּ. אין גאָרטן? וועט מען דאָס געפֿינען. אַהאַ! איך ווייס שוין, איך האָב אַן עצה: אַרײַנוואַרפֿן אין וואַסער אַרײַן! אַ טײַערע עצה, כּלעבן — אין וואַסער אַרײַן, אין ברונעם, טאַקע אָט דאָ בײַ אונדז אויפֿן הויף!... דער דאָזיקער געדאַנק געפֿעלט מיר אַזוי שטאַרק, אַז איך וויל גאָר לאַנג נישט קלערן. איך כאַפּ דאָס מעסערל און לויף גלײַך צום ברונעם, און עס דאַכט זיך מיר, אַז איך האַלט אין די הענט ניט קיין מעסערל, נאָר עפּעס אַ מיאוסקייט, אַ מין שרץ, פֿון וועלכן עס ווילט זיך מיר וואָס גיכער צו באַפֿרײַען זיך, פּטור ווערן. נאָר ס'טוט מיר באַנג — אַזאַ טײַער מעסערל. אַ מינוט שטיי איך פֿאַרטראַכט און עס דאַכט זיך מיר, אַז איך האַלט אין האַנט אַ לעבעדיקע זאַך... דאָס האַרץ טוט מיר וויי אויף דעם: סטײַטש, סטײַטש, עס קאָסט מיך אַזוי פֿיל מי, עס איז א צער־בעלי־חיים!... איך נעם זיך אָן מיט האַרץ און לאָז דאָס מיט אַ מאָל ארויס פֿון די פֿינגער — "פּליוך!"... עס טוט אַ פּלעשטשע דאָס וואַסער און מער הערט מען נישט... ניטאָ קיין מעסערל! איך שטיי נאָך אַ מינוט בײַם ברונעם און הער זיך צו — מע הערט גאָרנישט. דאַנקען גאָט, פּטור געוואָרן! כאָטש דאָס האַרץ קלעמט מיר, טוט מיר וויי: "סטײַטש, אַזאַ מעסערל, אַזאַ מעסערל!"...

איך גיי צוריק צו מײַן געלעגער און זע, ווי די לבֿנה קוקט מיר נאָך, און עס דאַכט זיך מיר, אַז זי האָט געזען אַלץ וואָס איך האָב דאָ אָפּגעטאָן, און איך הער ווי א קול פֿון ווײַטנס: "אָבער דו ביסט פֿאָרט אַ גנבֿ... כאַפּט אים, קלאַפּט אים, ער איז אַ גנבֿ! א ג־אַ־אַ־נבֿ!" איך גנבֿע זיך אַרײַן צוריק אין הויז אַרײַן און לייג זיך שלאָפֿן, און עס חלומט זיך מיר, אַז איך לויף, איך שוועב, איך פֿלי אין דער לופֿטן מיטן מעסערל, און די לבֿנה קוקט אויף מיר און זאָגט: "כאַפּט אים! קלאַפּט אים! ער איז אַ גנבֿ! א ג־אַ־א־נבֿ!!!"...

(ו)

אַ לאַנגער, אַ לאַנגער שלאָף! אַ שווערער, זייער אַ שווערער חלום! עס ברענט אין מיר אַ פֿײַער. עס זשומעט מיר אין קאָפּ. אַלץ, וואָס איך זע, איז רויט ווי בלוט ברענענדיקע ריטער פֿון פֿײַער קאַטעווען מײַן לײַב, און איך קאַטשע זיך אין בלוט אַרום מיר דרייען זיך שלאַנגען און עקדישן: זיי האַלטן אָפֿן זייערע מײַלער און ווילן

מיך אײַנשלינגען... גלײַך אין אויער אַרײַן הער איך אַ בלאָז: תקיעה — טהו! שבֿרים־טהו־טו! תרועה — טהו־טו־טו־טו! און איינער שטייט איבער מיר און שרײַט אויף אַ קול מיט אַ ניגון, צום טאַקט: "שמײַסט אים! שמײַסט אים! שמײַסט אים! ער איז אַ ג־אַ־אַ־אַ־נבֿ!!!" און אַליין שרײַ איך: "גוואַלד, נעמט צו פֿון מיר די לבֿנה! גיט איר אָפּ דאָס מעסערל! וואָס האָט איר צו בערלען נעבעך? ער איז ניט שולדיק דאָס בין איך אַ ג־אַ־אַ־נבֿ! אַ ג־אַ־אַ־נבֿ!"...

און ווײַטער געדענק איך ניט.

....

איך עפֿן אויף איין אויג, און דאָס אַנדערע אויג... וווּ בין איך? דאַכט זיך, אויף א בעט? וואָס טו איך דאָ? ווער זיצט דאָס אָט דאָרט אויף א בענקל, בײַם בעט? א! דאָס ביסטו מאַמע? מאַמע!... זי הערט מיך ניט!... מאַמע! מאַמע! מאַאַממע!!!... וואָס הייסט דאָס? מיר דאַכט, אַז איך שרײַ אויף אַ קול!... שאַ! איך הער זיך צו — זי וויינט? זי וויינט שטילערהייט. אויך זע איך דעם טאַטן מיט זײַן געל קרענקלעך פּנים

ספר, והוגה משהו בלחש, ומשתעל ונאנח וגונח... **כנראה שכבר מֵתִי...** מֵתִי?... בבת־אחת אני חש אור בעיניים, קלות בראש, **קלות בכל האברים.** רעש צלצול באוזני האחת, גם בשנייה: דיננננננן!!! אני מתעטש: **אפצ׳י!...**

— **לבריאות! לאריכות־ימים! לחיים ולשלום! סימן טוב! מזל טוב! ברוך השם!**

— **באמת התעטש! ברוך אתה אדוני!**

— **יש לנו אל גדול! הוא יבריא, אם ירצה השם, ברוך הוא וברוך שמו!**

— **שיקראו מהר את מינצי אשת־השוחט: היא מומחית ללחוש נגד עין־הרע.**

— **לרופא מוטב לקרוא, לרופא!**

— **לרופא? לשם מה? שטויות! ״הוא״ רופא כל בשר! אלוהים הוא הטוב שברופאים! ברוך הוא וברוך שמו!**

— **צאו החוצה רבותי, צאו החוצה והניחו לו! חס פה נורא! למען השם, צאו החוצה!**

— **ומה? לא אמרתי לכם שצריך להתיך עליו שעווה, האַ? מי צודק?**

— **יבורך השם! ברוך הוא וברוך שמו!... אוי, אלוהים, אלוהים, אבינו שבשמים!**

מסתובבים סביבי, מביטים בי, כל אחד ניגש וממשש את ראשי. **לוחשים** עלי, ומשביעים נגד עין־הרע, מלקקים את מצחי ויורקים. **ומפנקים אותי:** שופכים לפי מרק רותח ומלעיטים אותי בכפות מרקחת — הכל מסתובבים סביבי, שומרים אותי כבבת־עין, מפטמים אותי במרק־עוף ובבשר־ברווז. כתינוק, ואין עוזבים אותי לבדי; אמא יושבת תמיד לידי ומספרת לי שוב ושוב את כל סיפור־המעשה, איך הרימו אותי מן הארץ כמעט מת; **איך שכבתי** שבועיים כסדר קודח באש גיהינום, ורק קרקרתי כמו צפרדע, ומלמלתי משהו על מלקות ועל אולרים... כבר חשבו שמֵתִי חלילה... **ואחר־כך התעטשתי** פתאום שבע פעמים, וממש ממוות שבתי לחיים....

עכשיו רואים אנחנו איזה אֵל יש לנו, ברוך הוא וברוך שמו! **מסיימת אמא.** כשעיניה דומעות, — עכשיו נוכחים אנחנו לדעת שכשקוראים אליו, מקשיב הוא לבקשותינו החטאות, ולדמעות אֻשָׁם שלנו... הרבה, הרבה דמעות שפכנו, אני ואבא, עד שריחם... כמעט, כמעט שלא איבדנו בחטאינו את הילד, חלילה. אהיה אני כפרת־עצמותיך, ובגלל מי? בגלל מה? בגלל נער גנב, איזה ברל׳ה. שהרבי הלקה ב׳חדר׳ עד זוב דם. כשחזרת מן ה׳חדר׳, היית כבר מת, תהיה אמא כפרתך! רוצח שכזה, גזלן שכזה, ישלם לו אלוהים כגמולו, ריבונו־של־עולם!... לא, בני שלי, כשאלוהים יעניק לנו את החיים, ואתה, אם ירצה השם תבריא ותקום על רגליך, נמסור אותך כבר למלמד אחר, לא לאכזר שכמותו. רוצח שכמותו, כ״מלאך המוות״ הזה, ימח שמו וזכרו!

בשורה זאת נעמה לי מאד! אני מחבק את אמא ומנשק אותה:

— אמא, אמא יקרה!...

— אבא נגש בלאט, מניח את ידו הקרה־החיוורת על מצחי, ואומר לי כבר ברכות, בלא שום כעס:

— **אַי, הבהלת אותנו, ״שקוץ״[12] שכמוך, קחֶה־הֶה־הֶה־הֶה! גם ה׳דייטש׳ היהודי, או היהודי־ה׳דייטש׳, הֶר הֶרץ הֶרצנהֶרץ, עם הסיגאר בין שיניו, רוכן בפרצופו הגלוח על מיטתי, מלטף את הלחי שלי, ואומר בגרמנית:**

— **׳גוט, גוט! גֶזונד, גֶזונד׳![13]...**

כמה שבועות לאחר שקמתי ממשכבי, קרא לי אבא ואמר:

— **נו, בני, עכשיו לֵך ל׳חדר׳, ושלא יהיו לך כבר יותר בראש שום אולרים ושטויות... כבר זמן שתתחיל להיות חתיכת־בנאדם; אם ירצה השם, בעוד שלוש שנים תהיה כבר בר־מצווה, עד מאה ועשרים, קחֶה־הֶה־הֶה!**

במלים חביבות שכאלו שולח אותי אבא ל׳חדר׳, אל המלמד החדש, אל ר׳ חיים קוטר[14]. בפעם הראשונה אני שומע מאבי הרגזן מלים טובות ורכות שכאלו, ואני שוכח תוך רגע את כל רדיפותיו, קללותיו ומכותיו, ממש כאילו לא היו כלל מעולם. לולא התביישתי, הייתי מחבק ומנשק אותו. אבל — חֵי־חֵי־חֵי — איך זה מנשקים אבא?...

ער זיצט איבער אַ סֵפֶר און זאָגט עפּעס שטילערהייט און הוסט און זיפצט און קרעכצט... עס ווייַזט אויס, אַז איך בין געשטאָרבן... געשטאָרבן?... מיט אַ מאָל פֿיל איך, ווי עס ווערט מיר ליכטיק אין די אויגן, גרינג אין קאָפּ, גרינג אין אַלע אבֵרים. עס קלינגט מיר אין איין אויער, אינעם אַנדערן אויער: דזיננננ!!! איך גיב אַ ניס אַפּטשי!...

— צו געזונט! צו אַריכות־ימים! צו לאַנגע יאָרן! אַ סימן־טובֿ! מזל־טוב! געלויבט ביסטו, גאָט!

— באמת גענאָסן! געלויבט דער אייבערשטער!

— מיר האָבן אַ גרויסן גאָט! ער וועט, אם־ירצה־השם, זייַן געזונט, גאָט ברוך־הוא־וברוך־שמו!

— לאָז מען רופֿן גיכער אַהער מינצי די שוחטקע: זי שפּרעכט גוט אָפּ אַן עין־הרע

— דעם דאָקטער וואָלט מען באַדאַרפֿט רופֿן, דעם דאָקטער!

— דעם דאָקטער? צו וואָס? נאַרישקייט! ״ער״ איז אַ דאָקטער! דער אייבער־שטער איז דער בעסטער דאָקטער! גאָט ברוך־הוא־וברוך־שמו!

— צעגייט זיך, עולם, צעגייט זיך אַ ביסל! עס איז שרעקלעך הייס! אום גאָטעס ווילן, צעגייט זיך!

— אַיאָ? איך האָב אײַך געזאָגט, אַז מע דאַרף אים אויסגיסן מיט וואַקס, האַ? ווער איז גערעכט?

— געלויבט איז גאָט! געלויבט איז השם־יתברך!... אוי, גאָט, גאָט, גאָט ברוך־הוא־וברוך־שמו!...

מע דרייט זיך ארום מיר. מע קוקט אויף מיר. יעדער גייט צו און טוט מיך אַ טאָפּ בײַם קאָפּ. מע שפּרעכט מיך, מע שפּעטשעט מיך. מע לעקט מיר דעם שטערן און נײַע שפּײַט אויס און מע פּילנעוועט מיך: מע גיסט מיר אין מויל אַרײַן זודיקע יויך און מע שטופּט מיר מיט לעפֿעלעך אײַנגעמאַכטס. — אַלע דרייען זיך אַרום מיר. מע היט מיך אָפּ, ווי דאָס שוואַרצאַפּל פֿונעם אויג. מע האָדעוועט מיך מיט יײַכלעך און מיט קאַטשקעלעך, ווי אַ פּיצעלע קינד. און מע לאָזט מיך נישט אַליין; עס זיצט תמיד נעבן מיר די מאַמע און דערציילט מיר איבער אַלע מאָל איבער אַ נײַס די גאַנצע געשיכטע, ווי אַזוי מע האָט מיך אויפֿגעהויבן פֿון דער ערד כמעט אַ טויטן; ווי אַזוי איך בין געלעגן צוויי וואָכן כסדר אין אַ העליש פֿײַער און האָב נאָר געקוואַקעט, ווי אַ זשאַבע, און עפּעס כסדר גערעדט פֿון שמיץ און פֿון מעסערלעך... מע האָט שוין גערעכנט, אַז איך בין שוין חלילה געשטאָרבן... און נאָך דעם, פּלוצעם, האָב איך אַ ניס געגעבן זיבן מאָל, ממש פֿון טויט לעבעדיק געוואָרן...

— הײַנט זעען מיר, וואָס פֿאַר אַ גאָט מיר האָבן, ברוך־הוא־וברוך־שמו! — לאָזט אויס די מאַמע מיט טרערן אויף די אויגן. — הײַנט זעען מיר, אַז מע רופֿט צו אים, הערט ער אויס אונדזערע זינדיקע בקשות און אונדזערע שולדיקע טרערן... אַ סך, אַ סך טרערן האָבן מיר פֿאַרגאָסן, איך און דער טאַטע, ביז גאָט האָט רחמנות געהאַט... שיער, שיער נישט אָנגעוואָרן, פֿאַרזינדיקט אַ קינד חלילה, מיר זאָל זײַן פֿאַר דײַנע ביינער, איבער וועמען? איבער וואָס? איבער אַ ייִנגל, אַ גנבֿ, עפּעס אַ בערעלע, וואָס דער רבי האָט פֿאַרשמיסן אין חדר ביזן בלוט אַרײַן. אַז דו ביסט געקומען צו גיין פֿון חדר, ביסטו שוין געווען אַ טויטער, דער מאַמע זאָל זײַן פֿאַר דיר! דאָס איז אַ רוצח, דאָס איז אַ גזלן, גאָט זאָל אים באַצאָלן, רבונו־של־עולם!... ניין, מײַן קינד, אַז גאָט וועט אונדז שענקען דאָס לעבן און דו וועסט, אם־ירצה־השם, אויפֿשטיין געזונטערהייט, וועלן מיר דיך שוין אָפּגעבן צו אַן אַנדערן מלמד, ניט אַזאַ קאַט, אַזאַ רוצח, ווי אָט דער ״מלאך־המוות״, ימח־שמו־וזכרו זאָל ער ווערן!

די דאָזיקע בשורה איז בײַ מיר שרעקלעך אָנגעלייגט! איך כאַפּ אַרום די מאַמע קושן:

— טײַערע, טײַערע מאַמע!...

און דער טאַטע גייט צו צו מיר פּאַוואָליע, לייגט אַרויף זײַן בלייכע קאַלטע האַנט מיר אויפֿן שטערן און זאָגט צו מיר שוין ווייך, אָן אַ שום כעס:

— אײַ, האָסטו אונדז איבערגעשראָקן, דו שקאָץ איינער, קכע־הע־הע־הע! אויך דער ייִדישער דײַטש, אָדער דער דײַטשער ייִד, הער הערץ הערצנהערץ, מיט אַ ״צייגײַער״ אין די ציין, בייגט זיך אָן מיט זײַן געגאָלטער מאָרדע איבער מײַן בעטל און טוט מיך אַ גלעט איבערן בעקל און זאָגט אויף דײַטש:

— גוט, גוט! געזונד, געזונד!...

•

אין אַ פּאָר וואָכן אַרום נאָך מײַן אויפֿשטיין פֿון בעט רופֿט זיך אָן צו מיר דער טאַטע:

— נו, מײַן זון, אַצינד גיי אין חדר אַרײַן, און האָב שוין מער ניט אין זינען קיין מעסערלעך מיט קיין נאַרישקייטן... שוין צײַט זאָלסט שוין אָנהייבן ווערן אַ שטיקל מענטש; אם־ירצה־השם, איבער דרײַ יאָר ווערסטו שוין בר־מצווה, צו הונדערט און צוואַנציק יאָר, קכע־הע־הע!

מיט אַזעלכע זיסע ווערטער שיקט מיך דער טאַטע אַרויס אין חדר אַרײַן צום נײַעם מלמד, צו רב חיים קאָטער. דאָס ערשטע מאָל הער איך פֿון מײַן בייזן טאַטן אַזעלכע גוטע, ווייכע ווערטער, און איך פֿאַרגעס אין איין מינוט אַלע זײַנע רדיפֿות, מיט אַלע זײַנע קללות, מיט אַלע זײַנע פּעטש, גלײַך ווי ס׳איז גאָרנישט געווען אויף דער וועלט. איך זאָל מיך ניט שעמען, וואָלט איך אים אַרומגעכאַפּט קושן. נאָר, כי־כי־כי — ווי אַזוי קושט מען אַ טאַטן?...

12) **שקוֹץ** — לשון הקטנה מן ״שקץ״־״שייגעץ״ — גוי צעיר, — **בהשאלה: חצוף.**
13) **גוט...גזונט** (גרמנית) — ״טוב, טוב! בריא, בריא!״
14) **קוטר** — כינוי של המלמד — חתול.
15) **הִינְשֵר קְנאבֶּה** (גרמנית) — נער הגון! טוב, טוב!

אמא נותנת לי ל'חדר' תפוח שלם ושתי פרוטות, גם ה'דייטש' נותן לי במתנה אגורות אחדות בצירוף צביטה בלחי, ואומר בשפתו:

— הִיבְּשֶר קְנַאבֶּה! גוט, גוט!...

אני לוקח את מסכת "בֵּיצה" תחת זרועי, נושק למזוזה, והולך ל'חדר', כמי שנולד מחדש, בלב טהור וקל, בראש צלול ובהיר, במחשבות חדשות, רעננות, כשרות. השמש מביטה ממרום ומברכת אותי בקרני־אורה החמות. רוח קלילה מתגנבת לה מאחורי פאותי, הציפורים מצייצות: "ציף־ציף־ציף־ציף!"... אני מתרומם, אני נישא באוויר, מתחשק לי לרוץ, לקפוץ, לרקוד — אחח, מה טוב ומה נעים כשאתה חי ואתה ישר, ואינך גנב, ואינך שקרן!

אני מאמץ את הגמרא ללבי חזק־חזק, ורץ ל'חדר' בתענוג רב, ואני נשבע בגמרא, שלעולם, לעולם לא אגע בדבר זר, לעולם, לעולם לא אגנוב, לעולם לעולם לא אשקר, תמיד אהיה ישר, ישר, ישר...

תרגם אריה אהרוני

די מאַמע גיט מיר מיט אין חדר אַרײַן אַ גאַנצן עפּל מיט צוויי גראָשן, און אויך דער דײַטש שענקט מיר אַ פּאָר קאָפּיקעס מיט אַ קניפּ אין בעקל, רעדט אויף זײַן שפּראַך

— היבשער קנאָבע! גוט, גוט!...

איך נעם די גמרא "ביצה" אונטער דער האַנט, איך טו קושן די מזוזה און גיי אין חדר אַרײַן, ווי אַ נײַ־געבאָרענער, מיט אַ ריין האַרץ, אַ גרינג האַרץ, מיט אַ לויטערן, קלאָרן קאָפּ, מיט נײַע מחשבֿות, מיט פֿרישע, ערלעכע, פֿרומע געדאַנקען. די זון קוקט אַראָפּ און גריסט צו מיר מיט אירע וואַרעמע שטראַלן. דאָס ווינטעלע פֿאַרגנבֿעט זיך צו מיר אונטער אַ פּאה, די פֿייגעלעך פּישטשען: "טיף־טיף־טיף־טיף!"... עס הייבט מיך. עס טראָגט מיך אין דער לופֿטן, עס ווילט זיך מיר לויפֿן, שפּרינגען, טאַנצן — אך, ווי גוט ווי זיס דאָס איז, אַז מע לעבט און מען איז אַן ערלעכער, מען איז ניט קיין גנבֿ, ניט קיין ליגנער!

איך קוועטש צו די גמרא צום האַרצן שטאַרק־שטאַרק, און לויף אין חדר אַרײַן געשמאַק־געשמאַק, און איך שווער בײַ דער גמרא, אַז איך וועל קיין מאָל, קיין מאָל ניט זאַטשעפּען קיין פֿרעמדס, קיין מאָל, קיין מאָל נישט גנבֿענען, קיין מאָל, קיין מאָל נישט לייקענען, תמיד זײַן אַן ערלעכער, אַן ערלעכער...

ביבליאָגראַפֿיש־טעקסטאָלאָגישער סך־הכּל און טעקסטן־נוסחאות

אינעם ערשטן נוסח פֿון 1887 האָט "דאָס מעסערל" אַן אונטערקעפּל אויפֿן שער: "אַ נאַרישע, נאָר טרויעריקע געשיכטע פֿון מײַן קינדהייט". כאָטש דאָס אונטערקעפּל פֿעלט אינעם צווייטן נוסח, האָט שלום־עליכם זיך געמיט אונטערצושטרײַכן דעם אויטאָביאָגראַפֿישן יסוד פֿון דער דערציילונג אויף פֿאַרשיידענע אופֿנים. אינעם צווייטן נוסח ווערט דער דערציילער אין דער ערשטער פּערזאָן אָנגערופֿן מיטן מחברס און מיט זײַן פֿאָטערס פֿאַקטישע נעמען "שלום בן נחום" (זען ז' 13). אינעם ערשטן נוסח ווערט דער נאָמען פֿונעם דערציילער ניט דערמאָנט, זײַן פֿאָטער הייסט דאָרט "לייזער". אין די אויבן דערמאָנטע פֿאַרצייכענונגען פֿון תרס"ד האָט שלום־עליכם בפֿירוש דערציילט וועגן דעם ערשטן נוסח: "... האָב ניט געקאָנט אַנטשלאָפֿן ווערן. בין איך אויפֿגעשטאַנען, זיך געזעצט צום שרײַבטיש און אָנגעשריבן, ניט אָנגעשריבן, נאָר אויסגעגאָסן, אַ זאַך, אַ דערזאַינערונג, פֿון מײַנע חדר־יאָרן און האָב דאָס אַ נאָמען געגעבן "דאָס מעסערל" (דאָרט, ז' 95).

אָבער כאָטש דער אויטאָביאָגראַפֿישער כאַראַקטער פֿונעם סיפּור־המעשה האָט זיך אין תוך ניט געביטן, זענען ביידע נוסחאות פֿון "דאָס מעסערל" ביז גאָר פֿאַרשיידן. אויב דער ערשטער נוסח פֿון "דאָס מעסערל" דאַרף זיכער באַטראַכט ווערן ווי אַ דערציילונג פֿאַר דערוואַקסענע, וואָס איר עיקרדיקע כּוונה איז אַ גאָר שאַרפֿע קריטיק פֿונעם טראַדיציאָנעלן דערציונג־ און בילדונג־סיסטעם אין דער היים און אין חדר, איז די דאָזיקע כּוונה כּמעט פֿאַרשוווּנדן אינעם צווייטן נוסח. און אינעם כּתבֿ־יד פֿונעם צווייטן נוסח איז פֿאַראַן אַ בפֿירוש אונטערקעפּל וואָס באַצייכנט "דאָס מעסערל" ווי "אַ מעשה פֿאַר ייִדישע קינדער". די ענדערונגען אין צווייטן נוסח, סײַ דאָס צוגעגעבענע פֿון דאָס נײַ און סײַ דאָס אויסגעמעקטע און געענדערטע אין פֿאַרגלײַך מיטן ערשטן נוסח פֿון 1887, איז בפֿירוש אויסן צוצופּאַסן "דאָס מעסערל" פֿאַר דעם נײַעם אַדרעסאַט. די דאָזיקע טענדענץ ווערט פֿולשטענדיק קלאָר פֿונעם ווײַטערדיקן אויסוואַל פֿון טעקסט־ציטאַטעס פֿונעם ערשטן נוסח, וואָס זענען אינעם צווייטן נוסח ניט פֿאַראַן. דער נײַער מאָטאָ פֿון דער דערציילונג, פֿון די עשׂרת־הדיברות, וואָס פֿעלט אינעם ערשטן נוסח, שטימט מיטן מאָראַליסטישן סיום פֿון דער דערציילונג אין איר נײַעם לבֿוש, לויט די דעמאָלט אַלגעמיין גילטיקע קאָנווענצן אין דער קינדער־ליטעראַטור.

אינעם נײַעם נוסח פֿון 1903 זענען מילדער און אײדעלער אַלע געשטאַלטן אין "דאָס מעסערל" — דער עיקר דאָס געשטאַלט פֿונעם פֿאָטער, אָבער אויך פֿון דעם הער הערץ הערצנהערץ. אַפֿילו דער מלמד איז מילדער ווי דאָס פּאַראַלעלע געשטאַלט אינעם נוסח פֿון 1887. אין צווייטן נוסח פֿעלט דאָס געשטאַלט פֿון דער גאָר שטאַרק קריטיקירטער מומע סימע. ס'איז קענטיק אינעם צווייטן נוסח אַ שפּראַכלעך־סטיליסטישע רעדאַקציע, וואָס קומט טיילווײַז צום אויסדרוק אינעם פֿאַרבײַט אויף מער קאָלאָקוויאַלע אויסדרוקן: באמת טאָקע (געווען אין 1887:ווירקלעך); וווּנדערלעכער (צאַבערלעכער!); בלישטשעט (בליאַסקעט); עצה (אידעע); חלום (קאָשמאַר); רוצח (ראַזבאָיניק); בשורה (לעצטע נײַס) און אַז"וו.

דער ערשטער נוסח איז ניט געווען פֿאַרטיילט אין קאַפּיטלעך.

*

ז' 4, שורה 11 פֿון אויבן איז נאָך "נאָר וואָס אָנגעהויבן צו לערנען גמרא" געווען אין 1887: 'גיטין' האָבן מיר געלערנט; איך האָב אַ סימן, אַז דעמאָלט האָט מיך דער רבי שטאַרק געממיתט; דער רבי איז געווען דעמאָלט (ער איז שוין לאַנג געשטאָרבן, עה"ש!) 'דער כאַדאַראָקער', אָדער ווי מיר ייִנגלעך האָבן אים גערופֿן: 'מאָטי גזלן'... אוי, האָט ער געשלאָגן! אוי, האָט ער געשמיסן! ביז דעם בלוט אַרײַן! ביז דעם טויט אַרײַן! דערצו איז ער נאָך געווען אַ שיכּור אויך, אַ גוואַלדאָוונער שיכּור! ער האָט זיך פֿאַרגונען איין מאָל, ל"ג בעומר, אויסטרינקען, פּאַוואָלינקע, בלא גוזמא... נאָר ווּהין בין איך פֿאַרקראָכן? (ז' 4).

ז' 5, שורה 13 פֿון אונטן איז געווען נאָך: "קומענדיק פֿונעם חדר":
מיט אַ פֿאַרדולטן קאָפּ פֿון ווייער אַ פֿאַרפּלאָנטערטער פֿראַגע פֿון דער גמרא: 'האשה שנפלה מן הגג ונתקע בעץ' (אַ ייִדענע, וועלכע איז אַראָפּגעפֿאַלן פֿון אַ דאַך און האָט זיך אַרויפֿגעשטעקט אויף אַ שטיק האָלץ...),' איבער וועלכע מאָטי גזלן האָט מיך שיער געטויט... וואָס האָב איך געזינדיקט, אַז אַ ייִדענע קלעטערט אויף אַ דאַך און פֿאַלט אַראָפּ? וואָס בין איך שולדיק, אַז זי היט זיך ניט און פֿאַלט גלײַך אויף אַ שטיק האָלץ? פֿאַר וואָס קומט דאָס מיר, אַז מ'זאָל מיך אויפֿהייבן פֿאַר די אויערן ביז דער סטעליע און מע זאָל מיך שלאָגן גלײַך אין די ציין אַרײַן איבער אַ נאַרישער ייִדענע, וועלכע אַז"וו?... די דאָזיקע אַלע געדאַנקען זענען געווען טיף באַגראָבן אין מיר, און קיינער האָט פֿון דעם נישט געוווּסט (ז' 7).

ז׳ 6, שורה 12 פֿון אונטן איז געווען נאָך „פֿונעם נאַקעטן קאָפּ“:
אַאו״ו?... איך האָב, געוויינטלעך, איבערגעגעבן דעם רבין (מאָטי גולן) אַלע חצפֿיות פֿונעם דאָזיקן דײַטשישן ייִד. האָט מאָטי גולן אַליין מיט זײַן מויל געזאָגט, אַז ער, דער דאָזיקער דײַטש איז איינער פֿון די רשעים, וואָס דער גיהנום איז פֿאַר זיי קאַרג, און איידער זיי וועלן זיך שטעלן צום בית־דין של מעלה מוזן זיי פֿריער עטלעכע דורות מגולגל ווערן אויף דער וועלט אין אַ בער, אַ וואָלף, אַ הונט, אַ „דבֿר־אחר“ אַאו״ו. און נאָך דעם טויזנט מאָל טויזנט מאָל דורכפֿליען כּף־הקלע פֿון איין עק וועלט ביז דעם אַנדערן עק וועלט און ערשט נאָך דעם אַרײַנטרעטן, אי דאָס מיט זכות־אָבֿות, אין דעם ערשטן פֿאָדערשטיבל פֿונעם גיהנום... (ז״ז 8–9)

ז׳ 10, שורה 16 פֿון אויבן איז געווען נאָך „זינגט אַ דײַטשיש לידל“:
און טוט אַלע מאָל אַ קניפּ דאָס דינסטמיידל (פֿרומקע — אַ גאַנץ שיין מיידל מיט רויטע באַקן); דאָס דינסטמיידל רײַסט זיך אויס און אַנטלויפֿט און דער הער הערצנהערץ קוקט אויף מיר און לאַכט... מיט איינעם וואָרט אַלע האָבן דאָס רעכט צו געניסן פֿונעם דאָזיקן זעלטענעם זומער־אָוונט, נאָר איך ניט! איך דאַרף ליגן אין שטוב, אין דער שרעקלעכער היץ, ווו מע קאָן דעם אָטעם ניט כאַפּן, און דאַרף אַרײַנקוקן אין אַ ספֿר!... נאָר וואָרט!... אַלע לייגן זיך שלאָפֿן; די ליכט ווערן געלאָשן; יעדער שלאָפֿט זיך אויף זײַן געלעגער; אַפֿילו דער הער הערץ הערצנהערץ, וועלכער האָט זיך נאָך אַ פּאָר מאָל געפּרוווט אַ קניפּ טאָן דאָס דינסטמיידל (וואָס האָט ער צו איר? און פֿאַר וואָס אַנטלויפֿט פֿון אים פֿרומקע?...) איז שוין אויך אַנטשלאָפֿן געוואָרן און איך הער זײַן כראָפּען צו זיך אין הויז אַרײַן (ז׳ 15).

ז׳ 12, שורה 10 פֿון אויבן איז געווען נאָך „(מיט אַ ניגון)“:
— יאָסל...
— ווי אַזוי נאָך? (מיט אַ ניגון) זאָג; ווען ניט כאַפּסט אַ פּליאַסק אַז דו ווערסט זיך בײַ מיר באַוואָשן מיט דרײַ קוואָרט בלוט (ז׳ 19).

ז׳ 12, שורה 18 פֿון אויבן איז געווען נאָך „ווי די מאַמע האָט אים געהאָט“:
און פונקט מיט אַזאַ פּנים, ווי בײַ אַ פּרעסטופּניק[1], וועלכן מע פֿירט אויפֿן עשאַפֿאָט... (ז׳ 19).

ז׳ 15, שורה 10 פֿון אויבן איז נאָך „מאַאַמממע!!!...“ געווען:
ניין, זי הערט ניט! וואָס הייסט דאָס? דאַכט זיך מיר, אַז איך שרײַ אויף אַ קול?... שאַ! איך הער זיך צו. און איך הער אַ יאָמערלעך געוויין מיט אַ ניגון, אַ שרעקלעך טרויעריקן ניגון פֿון עטלעכע ווײַבער. דעם געוויסן ניגון וואָס מע באַוויינט אַ בר מנן... איך הייב אויף דעם קאָפּ, און וואָס זעען מײַנע אויגן? — אַ סך ייִדן, ווײַבער, ליכט, אַ מיטה, די „כּלים“, די שמשים!... איך הייב שוין אָן צו פֿאַרשטיין, וואָס מיט מיר טוט זיך — איך בין געשטאָרבן!... געשטאָרבן?... עס קאָן ניט זײַן! למאַי הער איך, ווי מע וויינט, ווי מע רעדט? למאַי זע איך אַלץ און דערקען יעדן באַזונדער? אָט זע איך ווי די מאַמע וויינט און ברעכט די הענט; אָט זע איך די מומע סימע מיט דער רויטער נאָז; זי קוקט דער מאַמע אין די אויגן אַרײַן מיט אַ שרעקלעך פֿאַרקרימט פּנים און רעוועט אויף אַ קול: ניטאָ דײַן זון, אַנגעוואָרן דײַן צירונג, דײַן זילבערנע קרוין! אַרויסגעפֿלויגן די ריינע נשמה גלײַך אין הימל אַרײַן צום בית־דין־של־מעלה זײַן אַ מליץ־יושר פֿאַר דיר און פֿאַר מיר און פֿאַר כּל ישׂראל! אַאז״וו... (ז׳ 23).

ז׳ 15, שורה 1 פֿון אונטן איז געווען נאָך „לעפּעלער אײַנגעמאַכטס“:
מיט לעקעכלעך און מיט פוטער־בולקעס פֿון אַלע זײַטן: אַפֿילו די מומע סימע מיט דער רויטער נאָז, וועלכע האָט נאָך אויף איר לעבן קיין אָרעמאַן קיין שטיקל ברויט ניט געגעבן, ברענגט מיר אויך אַלע טאָג אין פֿאַרטעך אַ שטיקל „קיִלעטש“ (ז׳ 24).

ז׳ 16, שורה 13 פֿון אונטן איז געווען נאָך „טײַערע מאַמע!...“:
דאַנקען גאָט, איך קען שוין זיצן, שטיין אויף די פֿיס, אַרומגיין, עסן אַלץ וואָס אַלע עסן, — איך בין ווידער אַ מענטש; איך בין פֿריש און שטאַרק; איך פֿיל זיך אַזוי שטאַרק אין כּוח, אַז עס

גלוסט זיך מיר אויף דער לופֿט, אויף דער גאַס, אַ ביסל אַ שפּרונג טאָן, אַ לויף טאָן, נאָר... מע לאָזט מיך ניט: מע דאַרף גיין אין חדר אַרײַן!... פֿונעם איינציקן וואָרט „חדר“ ווערן מיר פֿאַרקילט מײַנע געבליטן און עס ווערט מיר קאַלט אין אַלע מײַנע אבֿרים!... מײַנע לעזער, מײַנע ברידער, וועלכע האָבן כמעט אַלע געהאַט פונקט דאָס זעלבע דערציונג וואָס איך האָב געהאַט, האָבן אַלע פֿאַרזוכט דעם טעם פֿון חדר, און דרום וועלן מיר דאָ לאַנג וועגן דעם ניט שמועסן, און מחמת וועגן דעם איז דאָ אַ סך וואָס צו רעדן, און מיט רעדן אַליין וועלן מיר צו דער דאָזיקער מכּה נישט העלפֿן, און ניט דאָ איז דאָס אָרט און ניט יעצט איז גראָדע די צײַט צו רעדן וועגן דעם. און „...О том что болит, не стоит говорить“ על־כּל־פּנים, לעזער, מע האָט מיר אַ קלאַפּ געטון אין קאָפּ אַרײַן: „אין חדר אַרײַן!“ דאָס הייסט מיט אַנדערע ווערטער אַזוי: „אין חדר אַרײַן, שקאָץ איינער, אין חדר אַרײַן! זיץ 12 שעה אין טאָג אויף איין אָרט אײַנגעבויגן אין אַ פֿאַרדאָרבענעם קעלער, ביז דעם האַלדז אין קויט און אין מיסט אָן פֿרישע לופֿט, אָן דוויזשעניע,‘ אָן אַ שום ראַזווליעטשעניע!“ אין חדר אַרײַן שייגאָץ איינער, אין חדר אַרײַן! דאָרט פֿאַרברענג די בעסטע קינדערשע יאָרן און שאַרף דיר אויס נאָר דעם מוח, נאָר דעם שׂכל, דעם קאָפּ; דעם גוף? — דער גוף איז בלאָטע! אין דרויסן שײַנט די זון — דאָס איז ניט פֿון דײַנעט וועגן! די לופֿט איז פֿריש און געזונט און צערטלעך — דאָס איז ניט צוליב דיר! עס בעט זיך אויף דער גאַס, אויפֿן פֿעלד, אויפֿן גרינעם גראָז, אַהין, נאָענט צו דער נאַטור — ניין, ייִנגעלע, דאָס איז ניט אויף דײַן טאַטנס מיסט געוואַקסן געוואָרן! דו גיי דיר צו „מאָטי גזלן“ אין חדר אַרײַן, און בייג דיר דעם רוקן אין דרײַען, און ווער געוואָר צו 12 יאָר אַזעלכע וויכטיקע זאַכן און ענינים, וועלכע דו וואָלסט ניט פֿאַרשפּעטיקט צו 20 יאָר אויך... גיי ייִנגעלע אין חדר אַרײַן, גיי!... (ז״ז 25–26).

1 ס׳ האַנדלט זיך דאָ וועגן אַ „מוכּת עץ“, אַ מיידל וואָס האָט פֿאַרלוירן אירע בתולים צוליב אַן אומגליקספֿאַל, אַ קלאַפּ פֿון אַ שטיק האָלץ (זען כּתובות, פּרק א, משנה ג און ז). אין דער גמרא ווערט דער ענין באַהאַנדלט אין כּתובות יא, א און אין יבמות נד, א. די ציטאַטע און דער מראה־מקום בײַ שלום־עליכמען זענען ניט קיין פּינקטלעכע. אינעם צווייטן נוסח איז באַזײַטיקט געוואָרן דער דאָזיקער „עראָטישער“ חדר־לימוד און אויף זײַן אָרט איז געקומען „שור שנגח את הפּרה“ (בבא קמא, מו, א).